

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри,

_____ Максим БУЛИК

«15» грудня 2023 р.

**«КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ ПІД ЧАС
ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ»**

Кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти другого

(магістерського) рівня вищої освіти освітньо-
професійної програми «Політологія. Політична
аналітика та експертиза»

Дубоноса Микити Ігоровича

Науковий керівник: Пашина Н. П., д.політ.н.,
професор кафедри політології та міжнародних
відносин

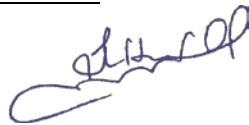
Рецензент: Новакова О. В., д.політ.н., професор,
професор кафедри політичних наук
Українського державного університету імені
Михайла Драгоманова

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою відмінно / А /96

Секретар ЕК

«17» січня 2024 р.

Максим БУЛИК

Київ – 2023
ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ.....	7
1.1. Сутність поняття колабораціонізм та його основні ознаки.....	7
1.2. Класифікація видів колабораціонізму.....	13
1.3. Історичний фундамент розвитку колабораціонізму.....	17
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ.....	22
2.1. Сучасний стан колабораціонізму в Україні.....	22
2.2. Оцінка боротьби з колабораціонізмом в Україні.....	28
2.3. Аналіз кримінальної відповідальності за колабораціонізм в Україні.....	32
Висновки до розділу 2.....	36
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УКРАЇНІ.....	38
3.1. Мова ворожнечі як інструмент ведення російсько-української війни.....	38
3.2. Пропаганда як інструмент розвитку колабораціонізму.....	48
3.3. Стратегічні орієнтири протидії колабораціонізму в Україні.....	54
Висновки до розділу 3.....	56
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми. З початком повномасштабного збройного та інформаційного вторгнення проти української держави виникає нагальна потреба не лише належного розслідування та виявлення військових злочинів, але й осмислення феномену добровільної співпраці з ворогом, на свою користь і на шкоду, заподіяну рідній державі. Вивчаючи поняття колабораціонізму, у всіх випадках держави, територія яких була чи є окупована, повинні вирішувати проблему співпраці своїх громадян з окупантом, надавати власному населенню всебічну підтримку.

На основі політичного досвіду минулого століття європейських країн і Радянського Союзу, враховуючи сучасні умови та особливості повномасштабної війни країни-агресора проти нашої держави, необхідно науково дослідити різницю між подібними за змістом поняттями. Адже розуміння природи, витоків, мотивів і наслідків колаборації забезпечить у майбутньому справедливе покарання винних у співучасті з ворогом під час і після закінчення війни.

На основі політичного досвіду минулого століття європейських країн і Радянського Союзу, враховуючи сучасні умови та особливості повсюдної війни проти російської агресії, необхідно науково дослідити різницю між подібними за змістом поняттями, як колабораціонізм, що передбачає наявність політичної угоди з окупантом, поняття «співпраця з окупаційною владою» у цивільних справах, а також поняття «участь у війні» на боці окупанта.

На сьогодні колаборація описується як складний психосоціальний феномен добровільної співпраці, особливо ідеологічно вмотивованої, з ворогами в різних соціокультурних сферах життя, результатом якої є замах на національну безпеку України, створення загрози національній суверенітет, територіальну цілісність,

конституційний лад та інші національні інтереси країни. В Україні йде війна і окремі частини територій тимчасово окуповані. Частині населення вдалося залишити окуповану територію, але значна частина українців залишилася вдома, опинившись у заручниках. Серед українців цього типу є кілька таких, що з перших днів окупації стали на шлях колабораціонізму.

У контексті зазначеного, можна виділити групу людей, які співпрацюють під примусом чи тиском і часто піддаються тортурам. Але деякі свідомо підтримують окупантів і всіляко їм допомагають, співпрацюючи з місцевою окупаційною владою та армією рф. Чому вони зробили такий вибір і чим керувалися, були предметом тривалих дискусій.

Колабораціонізм досліджується у сучасній науці як складний та неоднозначний соціально-політичний феномен, який виникає внаслідок взаємодії між суб'єктами комунікаційного процесу та ворогами, або ж окупантами. Колаборацію варто тлумачити як добровільну чи примусову співпрацю з ворогом у всіх сферах життя, зокрема політичній, військовій, економічній, побутовій, соціально-культурній тощо. (Кого визначення? Твое? Як що ні, то треба зробити посилання)

В Україні питання колаборації та інші пов'язані із зазначеним явищем проблеми набувають особливої актуальності з огляду на триваючу окупацію частини суверенної території, яка пов'язана з початком російської війни, яка має змішаний характер. Таким чином, дослідження колабораціонізму в умовах українських реалій є надзвичайно актуальним та важливим як з теоретичних, так і з практичних позицій.

Об'єктом дослідження є колабораціонізм як соціально-політичне явище.

Предметом дослідження виступає колабораціонізм як соціально-політичне явище в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну.

Ступінь вивченості теми в спеціальній науковій літературі. Обрана для дослідження проблематика колабораціонізму як соціально-політичного явища

висвітлена у працях таких дослідників, як О. Гончаренко (інституційне визначення колабораціонізму), В. Горобець (економічний та культурний колабораціонізм), І. Дерейко, О. Заєць (теоретичні аспекти сутності поняття колабораціонізму), Є. Письменський (зміни в кримінальному законодавстві України щодо колабораційної діяльності), Д. Федоренко (міжнародно-правові аспекти колабораціонізму), Є. Цибуленко (міжнародно-правова кваліфікація колабораціонізму), В. Чачава (історичні аспекти колабораціонізму на прикладі Грузії), К. Янішевська (класифікація колабораційної діяльності) та інші.

Мета дослідження: здійснити теоретичне узагальнення соціально-політичного явища колабораціонізму та визначити специфіку, проблеми та перспективи його подолання в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність поняття колабораціонізму;
2. Здійснити класифікацію видів колабораціонізму;
3. Охарактеризувати історичні витоки колабораціонізму;
4. Проаналізувати поточний стан колабораціонізму в Україні;
5. Оцінити боротьбу з колабораціонізмом в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну;
6. Проаналізувати кримінальну відповідальність за колабораціонізм в Україні з урахуванням нових змін у законодавстві;
7. Розглянути явище мови ворожнечі у контексті російсько-української війни;
8. Дослідити пропаганду як інструмент розвитку колабораціонізму в умовах російсько-української війни;
9. Визначити подальші перспективи протидії колабораціонізму в Україні.

Методи дослідження. У процесі наукового дослідження використовуються такі теоретичні методи, як дедукція (визначення поняття колабораціонізму), узагальнення (визначення ознак та класифікації видів колабораціонізму), історичний метод (характеристика історичних витоків колабораціонізму), табличне моделювання та статистичний метод (при аналізі форми колаборації в Запорізькій та Херсонській областях у 2022 році), графічного моделювання (також при аналізі сучасного стану колаборації в Україні в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну), логічний (при визначення стратегічних орієнтирів протидії колаборації в Україні).

Практичне значення наукових результатів. Результати наукового дослідження можуть бути використані як з теоретико-методичних позицій, зокрема, у подальших наукових дослідженнях проблематики колабораціонізму як соціально-політичного явища, при викладанні дисциплін, пов'язаних із проблематикою колабораціонізму, так і з практичних позицій, зокрема – для розробки рекомендацій щодо протидії колабораціонізму в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну.

Апробація результатів проведеного дослідження. Апробація результатів наукового дослідження була здійснена на студентських конференціях Маріупольського державного університету.

Публікації. Результати наукового дослідження були опубліковані у 1 статті у Віснику Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2023. Випуск № 37, в Збірниках тез доповідей студентів історичного факультету МДУ за результатами участі у Декаді студентської науки за 2022, 2023 рр.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ

1.1. Сутність поняття колабораціонізм та його основні ознаки

Поняття «колабораціонізм» виникло від французького слова «collaboration», яке тлумачиться «співпраця», «співпраця з ворогом». Колабораціонізм (співробітництво або співпраця) часто використовується для позначення добровільної (а не примусової) співпраці певних груп чи верств населення окупованих територій з населенням окупованих територій. Сучасні вчені розрізняють колабораціонізм, який передбачає політичну згоду з окупантом, співпрацю з окупаційною владою в цивільних сферах, і колабораціонізм, який є спільною війною на боці окупаційних військ [19, с. 115].

Поняття «колабораціонізм» зародилося у Франції, де частина політичної еліти в 1940 році відмовилася від опору німецькій агресії і стала на шлях співпраці з нацистським урядом. Слід зазначити, що цей термін використовувався у Франції та Бельгії після Першої світової війни для позначення співпраці місцевих жителів з німецькою окупаційною владою. Однак пізніше, особливо під час Другої світової війни, термін «колабораціонізм» набув глибокого політичного відтінку, оскільки «колабораціонізм» став офіційною назвою співпраці Німеччини з урядом фельдмаршала Анрі Петена. Колабораціонізм став синонімом добровільної співпраці громадян і урядів під час

окупації, ідеологічної підтримки націоналізму, зради власної держави та співучасті у нацистських військових злочинів [40].

Таким чином, терміни «колабораціонізм» та «колабораціоніст», які використовують у сучасній українській науці, почали застосовувати після нападу Німеччини на Францію у травні 1940 року та капітуляції (22 червня 1940 року) французького уряду А. Петена, який визнав окупацію двох третин території країни і, погодився на роззброєння національної армії. Сьогодні цей термін зберігає емоційний відтінок Другої світової війни, а сучасні історики вживають його обережно через його політичну вагу.

Облаштування післявоєнного європейського світу визначило актуальність вирішення проблеми покарання нацистських колабораціоністів, а також визначення норм кримінальної відповідальності за таку діяльність. Практика винесення покарання в європейському світі регулюється насамперед за такі злочини, як державна зрада, злочини проти порядку проходження військової служби та злочини проти людства.

Німецький вчений Х.-В. Нойлен стверджує, що ключовим мотивом колаборації є політичний. Дослідник наголошує на національній проблемі розвитку національної ідеї. В умовах війни вимальовувалася перспектива відродження або становлення національної держави. Серед мотиваційних моделей (груп) колабораціонізму він виділяє антикомуністичну спрямованість, яка поєднується з ідеєю проголошення незалежності та незалежності (естонці, латиші, литовці, українці, грузини, кавказці [62, с. 39-40].

Дослідник Х.-В.Нойлен зазначає, що, по-перше, феномен колабораціонізму стосується не лише періоду Другої світової війни, а неодноразово повторюється в історії людської цивілізації, по-друге, не потрібно розуміти, що «співпраця» є синонімом зради [62, с. 39].

У сучасній «Енциклопедії історії України» зазначається, що колабораціонізм вважається ганебним явищем, оскільки дії окупантів

вчиняються проти інтересів самого народу, держави. Розрізняють політичне, військове, військово-політичне, адміністративне, економічне та внутрішньополітичне співробітництво. Колабораціонізм – це не примусова, а добровільна співпраця з окупантами [16, с. 440-441].

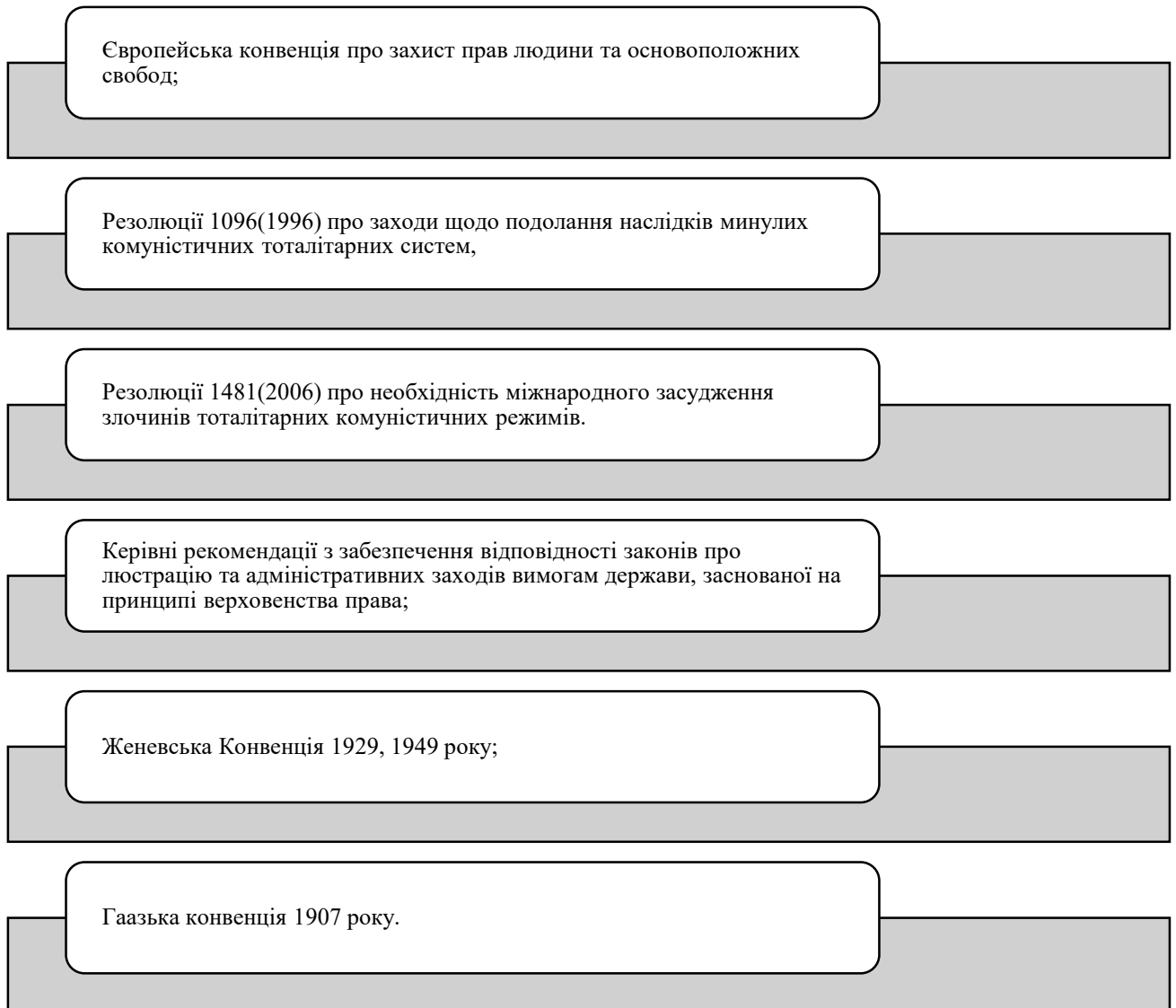
Колабораціонізм – це складний і неоднозначний психосоціальний та етичний феномен, що виникає внаслідок взаємодії між суб'єктами комунікаційного процесу (індивідами, певними політичними організаціями та учасниками). Колаборацію варто тлумачити як добровільну чи примусову співпрацю з ворогом у всіх сферах життя, зокрема політичній, військовій, економічній, побутовій, соціально-культурній тощо.

Вивчаючи поняття «колабораціонізм», слід зазначити, що у всіх випадках держави, територія яких була (чи є) окупована, повинні вирішувати проблему співпраці своїх громадян з окупантом, зближувати, надавати тій частині населення, що перебувала в окупації, всебічну підтримку.

На думку Є. О. Письменського, за міжнародним правом, як принцип, колабораціонізм – це співпраця з ворогом. У більш вузькому розумінні – це співпраця з окупантом на окупованій території. На думку дослідника, або співпраця з ворогом у будь-якій формі вважається зрадою, або «співробітництвом» у вузькому розумінні, інакше виникає колізія [29, с.12].

Встановлення кримінальної відповідальності за «колабораціонізм» у збройному конфлікті не є новим. Після Другої світової війни європейські країни та Радянський Союз почали використовувати термін «зрада» для розслідування злочину «колабораціонізму» [28].

На сьогодні існує низка міжнародних нормативно-правових актів, які розкривають явище колабораціонізму (рис. 1.1).

**Рис. 1.1 Основні міжнародні нормативно-правові акти з питань
колабораціонізму**

Джерело: створено автором на основі [52, с. 322-323].

Отже, міжнародні нормативні акти, пов'язані з колабораціонізмом, були розроблені ще до Першої світової війни. Це свідчить про те, що проблема колаборації дійсно важлива для безпеки націй. Узгоджена позиція країн ЄС, відображена в багатьох документах, чітко свідчить про те, що держава може обмежувати певні права для забезпечення власного захисту. Таке обмеження має ґрунтуватися на принципах, прийнятих європейською спільнотою.

Таким чином, серед дослідників співпраці з окупантами в конфліктах, як іноземних, так і українських, немає єдиної думки щодо визначення терміну колабораціонізму. Деякі автори визначають це поняття надто широко, трактуючи його як будь-яку форму допомоги ворогу, інші називають його цілком добровільною та свідомою співпрацею з окупантом на шкоду власній державі. Крім того, різні науковці пропонують свій тип співпраці, розрізняючи таким чином співпрацю на основі політичної згоди з окупантом, «співпрацю» (залучення) у цивільних сферах конфлікту та «спільну війну» на боці ворога [50, с. 209].

Серед українських дослідників також немає єдиної думки щодо визначення «колабораціонізму», дослідження цього явища спочатку відбувалося не лише у зв'язку з українським колабораціонізмом у Другій світовій війні, але з початком тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та територій Донецької та Луганської областей спостерігається переосмислення сутності явища колабораціонізму. Зокрема, було вказано на нечіткість застосування термінів «повстанці» чи «сепаратисти» до бійців Донбасу, за наявності доказів підконтрольних РФ місцевих бойовиків доцільніше ідентифікувати поплічників російських окупантів як колаборантів [54].

Варто додати, що соціальна небезпека колабораціонізму полягає в тому, що він може призвести до таких наслідків, як загроза національній безпеці через вплив інших країн на політику та суспільство країни-жертви, що може призвести до порушення національної безпеки; злочини проти людства, так, колабораціонізм може сприяти військовим злочинам, геноциду та іншим злочинам проти людяності, які можуть мати надзвичайно серйозні наслідки для всього людства; підвищення соціальної напруженості, що спричиняє соціальну напругу в країні, у тому числі через відчуття шкоди національній гідності та інші соціальні наслідки.

Сучасне поняття колабораціонізму є важливим психосоціальним та етичним феноменом, який включає певні форми зрадницького співробітництва населення з окупаційною владою, її представниками, державою-агресором шляхом різноманітних дій у військовій, економічній, політичній, новинній та інших сферах життя. Спільною метою колабораційної діяльності є завдання великої шкоди суверенітету, територіальній цілісності та безпеці власної держави. Основними рисами колабораціонізму виступають наступні (рис. 1.2).

наявність суб'єктів колабораційної діяльності, а саме: 1) «колаборантів», тобто громадянина чи групи громадян, що співпрацюють з державою-агресором й завдають шкоди державному суверенітету країні, громадянами якої вони є; 2) країну/представників країни-агресора з якою відбувається безпосередня співпраця;

чітко виражений характер завдання шкоди державному суверенітету й територіальній цілісності через різноманітні форми здійснення колабораціонізму

Рис. 1.2 Основні ознаки колабораціонізму

Джерело: створено автором на основі [38].

Отже, колабораціонізм як соціально-політичне явище індивідуалізується певними специфічними ознаками, представленими на рисунку 1.2. Зазначені ознаки дають змогу визначити відмінності колабораціонізму від інших форм співпраці з ворогом.

1.2. Класифікація видів колабораціонізму

Щодо видів колабораціонізму, то в залежності від бажань і переконань, які громадяни вважають своїми цілями, серед науковців найбільш поширеною є така класифікація колабораціонізму: примусовий, добровільний та ідеологічний. Проаналізуємо більш детально зазначені види колабораціонізму.

Примусовий колабораціонізм – це співпраця з примусовими окупаційними військами, наприклад, під час Другої світової війни на окупованих територіях створювалися так звані «єврейські гетто», де німцями було засновано місцеве самоврядування – юденрат і поліцейські підрозділи порядку серед євреїв, які підкорялися вказівкам наглядачів. Проте участь у так званих юденратах і поліцейських загонах серед мешканців нетрів не гарантує врятованих життів «вимушених колабораціоністів», а лише відтерміновує жахливу розв'язку [61, с. 75].

Добровільний колабораціонізм – це форма колабораційної діяльності, за якої народ за своєю волею та переконанням співпрацює з державою-агресором з метою підриву суверенітету держави та територіальної цілісності країни. Прикладом цього може бути добровільна служба в армії країни-агресора, допомога окупаційному уряду тощо.

Ідеологічний колабораціонізм – відповідно до переконань має багато спільного з двома попередніми формами співпраці, оскільки пов'язаний ідеологічними переконаннями, але також поєднується добровільним характером безпосередньої діяльності [59].

Існують також інші види колабораціонізму, за критерієм сфери походження варто визначити наступні види колабораціонізму (рис. 1.3).

Воєнний колабораціонізм	<ul style="list-style-type: none"> • сприяння противнику зі зброєю у руках: служба у військових формуваннях, поліцейських структурах, в органах розвідки та контррозвідки.
Політико-адміністративний колабораціонізм	<ul style="list-style-type: none"> • співробітництво в окупаційних органах влади.
Побутовий колабораціонізм	<ul style="list-style-type: none"> • пов'язаний із встановленням дружніх відносин між окупантами та населенням.
Економічний колабораціонізм	<ul style="list-style-type: none"> • співробітництво у будь-яких галузях економіки.
Культурно-духовний колабораціонізм	<ul style="list-style-type: none"> • співробітництво з окупантами в духовній сфері, що сприяє поширенню серед населення віропідданських почуттів, підвищенню психологічного настрою окупантів.

Рис. 1.3 Види колабораціонізму

Джерело: створено автором на основі [10; 11; 15; 37; 39; 41; 55; 56].

Варто також більш детально проаналізувати представлені на рисунку 1.3 види колабораціонізму. Військовий колабораціонізм, будучи одним із найпопулярніших і найвідоміших способів співпраці з окупантами, полягає в таких діях, як служити в підрозділах ворожої армії, поліції, кримінальному агенстві, розвідці, надавати деяку військову інформацію, допомагати супротивнику. Наприклад, армія країни через власні переконання або змушена вступити до лав іншої країни та допомагати цій країні у військовій сфері.

Політико-адміністративний колабораціонізм, що виражається у співпраці з окупаційним урядом. Так, наприклад, під час Другої світової війни до невеликих сільських населених пунктів були призначені спеціальні старости, які надавали інформацію відповідним військовим частинам і співпрацювали з окупантами. Ця практика використовується і сьогодні, у збройних конфліктах на окупованих територіях держава-агресор не лише призначає свого представника для управління територією, а й призначає для керування територією певну частину місцевого населення, які є колабораціоністами, щоб кожен процес працював краще та з метою налагодження взаємодії з мешканцями.

Побутовий колабораціонізм, як одна з найпростіших форм колабораційної діяльності, передбачає встановлення дружніх і дружніх стосунків між мешканцями та місцевим населенням.

Економічний колабораціонізм, який передбачає використання колаборації в різних галузях і галузях економіки. Будь-який людський ресурс у воєнний час життєво важливий, але покладатися лише на некваліфіковану працю – помилка. Тому навіть у воєнний час важливо знайти професійні кадри: інженерів, агрономів, кваліфікованих спеціалістів. Крім того, важлива співпраця з усіма галузями економіки, тобто з власниками різних підприємств, керівниками робіт і ключовими спеціалістами, які можуть спроектувати і ефективно налагодити роботу на важливих спорудах і об'єктах економіки під час війни.

Культурний і духовний колабораціонізм. Пропагандистська, культурна та духовна робота з народом є важливим важелем під час війни, збройного конфлікту чи навіть простої звичайної підтримки репресивного, диктаторського режиму у світі. У рамках колабораційної діяльності це теж звичайний спосіб взаємодії місцевого населення з окупаційною владою – шляхом залучення місцевих колабораціоністів до просвітницької та культурно-просвітницької роботи і називається «промиванням мізків».

Однією з найпоширеніших форм культурного співробітництва є діяльність окупаційної преси в Україні. Багато газет і журналів так чи інакше допомагали нацистам і їх союзникам деморалізувати, спантеличити і відверто обманювати місцевих жителів. Крім того, такий вид співпраці здійснювався на базі музеїв, театрів, бібліотек, церков та інших культурних закладів місцевого населення того часу.

Традиційно діяння, що становлять сутність колабораціонізму, як з точки зору історичної науки, так і інших наук, можна класифікувати за різними критеріями, найпоширенішими з яких є сфера, у якій надається підтримка окупантів. За цим критерієм люди часто виділяють різні види культурно-освітнього, ідеологічного, військового, політичного, адміністративного та економічного (господарського) колабораціонізму. Важливо, що на окупованій території сучасної України воно знаходить своє вираження в надзвичайно широкому діапазоні – від культурно-освітнього рівня до політичної та військової співпраці з окупантами.

Таким чином, сучасні дослідники розрізняють колабораціонізм, який передбачає наявність політичної угоди з окупантом, «співпрацю» з окупантами на цивільних територіях, а також «спільне ведення війни» на стороні окупантів. Крім того, залежно від сфери діяльності виділяють внутрішньополітичний, адміністративний, економічний, культурно-духовний, військово-політичний та інші види колабораціонізму.

1.3. Історичний фундамент розвитку колабораціонізму

Термін «колабораціонізм» вперше з'явився у Франції, де частина політичного класу відмовилася чинити опір німецькому вторгненню в 1940 році і почала співпрацювати з нацистським урядом. Облаштування післявоєнного європейського світу визначило актуальність вирішення проблеми покарання нацистських колабораціоністів, а також визначення норм кримінальної відповідальності за таку діяльність. Практика винесення покарання в європейському світі регулюється насамперед за такі злочини, як державна зрада, злочини проти порядку проходження військової служби та злочини проти людства.

Як свідчать історики, першим колабораціоністським урядом варто вважати уряд фельдмаршала Анрі-Філіпа Петена, створений в окупованій нацистами Франції (режим Віші), уклавши з ним угоду про співпрацю. Так офіційно позначається принцип відносин гітлерівської Німеччини і режиму Віші [60]. Звідси й походить усталене на сьогодні загальне розуміння колабораціонізму як співробітництва мешканців окупованих територій чи громадян окупованої країни з ворогом (окупантом) [51].

Крім того, питання про колабораціонізм радянських громадян під час Другої світової війни давно спотворене радянською історією, яка в дусі марксистсько-ленінської догми нав'язувала неможливу дискримінацію на «зрадників Батьківщини» та «колаборантів», не вдаючись до аналізу причин поведінки окремих людей та цілих народів. Наприклад, кримські татари одними з перших були зараховані радянською владою до «вояків, активних пособників і покровителів фашистських окупантів», що мало трагічні наслідки [13].

Загалом у роки Другої світової війни суспільно-політичне явище колабораціонізму стало характерним не лише для Франції, а й для більшості країн, окупованих німецько-фашистськими загарбниками. У результаті це поняття швидко увійшло в політико-правовий лексикон у негативному значенні. Крім того, не можна ігнорувати співпрацю з окупантами, до якої вдалися національно-визвольні рухи для створення власних незалежних державних утворень (валлонські рексисти (Бельгія), бретонські безенперротівці (Франція), хорватські усташі (Югославія), словацькі глінківці (Чехословаччина).

У радянські часи французьке слово «колабораціонізм» майже не вживалося. А для кваліфікації злочинної співпраці з гітлерівськими окупантами у військово-політичній сфері активно використовувалися правові категорії «пособництво» та «державна зрада».

Так, у післявоєнній Франції «зрада» або колабораціонізм включала такі дії, як носіння зброї, змова з іноземними державами для проведення збройних дій проти Франції, змова з ворогами держави з метою проникнення цієї країни на територію Франції, постачання ворогам зброї, живої сили та фінансування, послаблення морального духу французьких збройних сил, листування з ворогом, постачання за кордон інформації, що становить дипломатичну таємницю, особою, яка має до неї офіційний доступ, надання будь-яким громадянином Франції чи іноземцем іноземній країні «секретної оборонної» інформації, тобто військової, політичної, економічної або інших видів інформації [1].

У Норвегії члени німецької поліції та військових сил серед норвежців також були засуджені за державну зраду в 1950-х роках. У Польщі після закінчення війни була введена відповідальність у випадках співпраці з окупаційною владою шляхом співучасті у придушенні цивільних осіб і військовополонених з політичних мотивів, національного, етнічного чи расового походження або заподіяння шкоди іншій особі на територію Польщі, вимагаючи

визнання провини, погрожуючи донести особу владі держави-окупанта та сприяючи підбурюванню до вчинення перелічених вище злочинів. Покаранням за ці злочини є смертна кара, позбавлення волі, конфіскація майна та тимчасове обмеження громадянських прав [57].

Повоєнна Польща включила Нюрнберзькі принципи до свого законодавства, криміналізувавши членство в «організаціях, метою яких є вчинення злочинів проти миру, військових злочинів, злочинів проти людяності», включаючи нацистську партію, Гестапо, СС і СД, та визначити обов'язки керівників цих організацій [17].

Питання співпраці з окупантами є актуальним не лише в сучасній Україні, а й у більшості країн Європи – від Росії з армією-колабораціоністами Власова до Франції з урядом Віші. У Східній Європі окупаційний режим був готовий співпрацювати з групами націй, які були позбавлені державного статусу в міжвоєнний період або втратили його через радянську окупацію, і створив чіткі прагнення до їх культурного та політичного розвитку.

Підсумовуючи усе вищезазначене, на сьогодні в історико-правовій науці сформувалися три основні підходи до розуміння колабораціонізму як історичного явища періоду Другої світової війни, а саме йдеться про будь-яку співпрацю з окупантом, тому таке явище заслуговує морального осуду; це складний, неоднозначний психосоціальний та етичний феномен, що виникає внаслідок взаємодії між суб'єктами комунікаційного процесу (індивідами, певними політичними організаціями) та окупантами; добровільна або обов'язкова співпраця з ворогом у всіх сферах життя – політичній, військовій, економічній, побутовій, культурно-соціальній; свідоме, умисне та цілеспрямоване співробітництво з ворогом на його користь і на шкоду власній державі та її союзникам.

Висновки до розділу 1

Термін «колабораціонізм» вперше з'явився у Франції, де частина політичної еліти в 1940 році відмовилася від опору німецькій агресії і почала співпрацювати з нацистським урядом. Зазначене явище має певне історичне підґрунтя, проте особливо актуалізувалося в умовах сучасності з огляду на російсько-українську війну, яка з початком повномасштабного вторгнення набула істотних масштабів.

Сучасне поняття колабораціонізму є важливим психосоціальним та етичним феноменом, який включає певні форми зрадницького співробітництва населення з окупаційною владою, її представниками, державою-агресором шляхом різноманітних дій у військовій, економічній, політичній, новинній та інших сферах життя. Спільною метою колабораційної діяльності є завдання великої шкоди суверенітету, територіальній цілісності та безпеці власної держави.

Щодо видів колабораціонізму, то в залежності від бажань і переконань громадян, серед науковців найбільш поширеними є наступні класифікації колабораціонізму: примусовий, добровільний та ідеологічний. Існують також інші види колабораціонізму, за критерієм сфери походження виокремлюють військовий, економічний, побутовий, культурно-духовний та інші види колабораціонізму.

У сучасній науковій літературі вироблено багато різних підходів до розуміння колабораціонізму як історичного явища періоду Другої світової війни. Під колаборацією можна розуміти будь-яку співпрацю з окупантом, тому це явище заслуговує морального осуду.

Питання співпраці з окупантами є актуальним не лише в сучасній Україні, а й у більшості країн Європи – від Росії з армією-колабораціоністами Власова до Франції з урядом Віші. У Східній Європі окупаційний режим був готовий співпрацювати з групами націй, які були позбавлені державного статусу в міжвоєнний період або втратили його через радянську окупацію, і створив чіткі прагнення до їх культурного та політичного розвитку.

Колабораціонізм є складним і неоднозначним психосоціальним та етичним феноменом, що виникає внаслідок взаємодії між суб'єктами процесу спілкування та окупантами. Колабораціонізм – це добровільна чи примусова співпраця з ворогом у всіх сферах життя, свідомо, навмисно співпраця з ворогом на його користь і на шкоду власному народу.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

2.1. Сучасний стан колабораціонізму в Україні

Почати потрібно з того, що Україна вже вісім років перебуває у стані війни і проблема колабораціонізму не нова, проте в період посилення повномасштабної російської агресії проти українського народу ця тема набула особливої актуальності, важливого значення та нового сприйняття як на інституційному рівні, так і на рівні суспільства в цілому. Безумовно, все вищевикладене впливає на формулювання змісту категорії «колабораціонізм» як багатокомпонентної історії в науковому, правовому, морально-моральному, емоційно-психологічному та інших аспектах.

Усвідомлення проблеми колабораціонізму в українському суспільстві з настанням незалежності передбачало переважно перегляд історичного минулого без радянської інтерпретації. Умови співпраці під час Другої світової війни на території України, яка не мала власної держави, були зовсім іншими, ніж сьогоднішні. Сучасна історія колабораціонізму починається з 2014 року з початком війни російської федерації проти України [14].

В сучасних умовах війни з РФ колабораціонізм як злочинна діяльність набуває таких форм, як участь у збройному конфлікті на боці держави-агресора; публічні заклики до допомоги чи співпраці з агресором; вибори, референдуми під контролем держави-агресора; участь у інформаційних товариствах для забезпечення підтримки держави-агресора; обіймання посад в органах державних

чи самопроголошених організацій, створених державою-агресором; передача матеріальних і нематеріальних ресурсів регулярній армії країни-агресора тощо.

Формування законодавчої бази щодо колабораційної діяльності та особливо чіткої практики покарання злочинців до 2022 року в Україні ще не кодифіковано та чітко визначено, що може відобразитися лише на очевидному ставленні до цього явища в суспільстві. Серед позитивних моментів можна відзначити осмислення цього питання в ЗМІ та початок дискусії в суспільстві.

У Міністерстві внутрішніх справ зазначили, що зараз щомісяця реєструється близько 160 актів співпраці, а загалом у ЄДПР зареєстровано понад 1200 кримінальних проваджень щодо колабораціонізму [30].

В Україні 14 березня 2022 року набув чинності закон, який тлумачить явище колабораціонізму та передбачає кримінальну відповідальність за нього. Ухвалити цей закон народні депутати намагалися вісім років, але громадська критика виступала проти. В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111-1, яка визначає поняття колабораціонізму – покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років [45].

Деякі стверджують, що він буде використаний російською пропагандою для залякування місцевих жителів на окупованих територіях і що законопроект «потрапив до рук» влади, яка може знищити опонентів. Делегати проросійських партій побоюються, що їм самим доведеться виконувати закон. Повномасштабне вторгнення стало каталізатором необхідних змін до Кримінального кодексу України.

Проте закон не містить термінів «колабораціонізм» і «колаборант», оскільки міжнародне право не визнає їх як правові категорії. Кримінальний кодекс містить положення про державну зраду, пособництво державі-агресору. Конструкція об'єктивної сторони державної зради представлена відносно

узагальнено. Таким чином, усі кримінальні склади статті про спільне правопорушення на перший погляд можуть здатися окремими випадками державної зради. На відміну від державної зради, колабораційну діяльність можуть здійснювати не лише громадяни України, а лише на користь держави-агресора, яка перебувала в стані окупації чи вторгнення.

Проаналізовані думки переважно наголошують на необхідності вдосконалення законодавства України щодо правового реагування на осіб, які здійснюють діяльність загального характеру, у тому числі у сфері кримінального права. Проте дослідники не висловлюють повної згоди та впевненості щодо обраних методів такого вдосконалення та відсутність нормативної, спільної регуляторної моделі, заснованої на висновках, на науковій основі, що лише ускладнює процес майбутньої експропріації української території [12, с. 57].

На жаль, деякі українці свідомо зрадили інтереси нашої держави та співпрацюють з окупантами. Крім того, росія багато років створювала агентурну мережу в Україні і таємно завозила до нас диверсантів. Усе це значно спрощує ворогу диверсійну роботу та сприяє посиленню тероризму проти окупованих українців. Наприклад, Галина Данильченко – місцевий депутат від «Опозиційного блоку», нині «мер» Мелітополя. 12 березня 2022 року вона закликала жителів «якнайшвидше жити заново» та закликала депутатів співпрацювати з окупантом. Обласна прокуратура висунула їй звинувачення у колабораціонізмі [6, с. 156-157].

Існують також інші приклади колабораціонізму на території України в умовах повномасштабного вторгнення рф на територію України. Невелика група хакерів зі Львова зламала активні акаунти інтернет-користувачів з України та Євросоюзу, отримавши всі особисті дані українців, інформацію продали до Росії через анонімну платформу Darknet. Гроші за конфіденційну інформацію, отриману в електронних платіжних системах, заборонені в Україні: YuMoney,

Qіwi і WebMoney. Наразі організатора повідомили лише про розповсюдження та продаж програмно-технічних засобів, про які йдеться [6, с. 157].

Колабораціонізм – це добровільна співпраця громадян держави з ворогом зі шкодою для інтересів власної країни. Тому як ніколи важливо допомагати державі боротися з колабораціоністами, бо це наближає нашу перемогу. Велику роль у війні відіграли зусилля народу та оприлюднення доказів злочинів проти України. Тил має добре злагодитися, щоб наші бійці могли здобувати більше перемог на передовій. Щодо сучасного стану колабораціонізму в умовах окупації частини території нашої держави, важливо підтримати окупованих українців, які тепер змушені почуватися вдома чужинцями. Також слід пам'ятати, що кожен шматок української землі буде повернено нашій державі, а порушники відповідатимуть перед законом.

Концепція колабораціонізму сьогодні безпосередньо пов'язана зі збройним вторгненням росії в Україну, яке почалося з анексії Криму та захоплення частини Донецької та Луганської областей у 2016 році, а також сформувалася після початку широкомасштабного вторгнення у 2022 році, оскільки до цього в Кримінальному кодексі у нас був лише термін «державна зрада».

Наразі в Україні існує законодавча база, яка дозволяє притягнути до відповідальності тих, хто співпрацював і співпрацює з ворогом, зокрема це Закон України від 03. 03. 2022 р. № 2108-ІХ (далі – Закон), який доповнив норми Кримінального кодексу України двома поняттями – «колабораційна діяльність» та «пособництво державі-агресора» [20].

У Пояснювальній записці до Закону зазначено, що колаборація є явищем, яке посягає на державний суверенітет та безпеку, загрожує територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, що тягне за собою відповідальність за законом [42].

На законодавчому рівні офіційно встановлено кримінальну відповідальність за колабораціонізм, як особливий вид державної зради, що

передбачало військове, політичне, економічне, адміністративне, культурне, інформаційне співробітництво, інформування та спілкування громадянина України з державою-агресором або її представниками, незаконно створені або підтримувані збройні сили, що підривають суверенітет держави, її цілісність і недоторканність, порушують територію, обороноздатність, безпеку держави, економіку чи інформацію України.

Зауважимо, що під час здобуття Україною незалежності питання колаборації постало у 2014 році, коли Крим було анексовано, а частини Донецької та Луганської областей були окуповані російською федерацією шляхом реалізації військових заходів. А потім історія з колабораціонізм повернулася в український політичний дискурс і почався процес юридичного оформлення колабораціонізму.

Після початку повномасштабного вторгнення до Росії 24 лютого 2022 року один із найсильніших ударів агресорів був спрямований на південь України. У перші ж години війни ворог увійшов у Генічеськ, Нову Каховку та Новотроїцький і протягом двох тижнів окупував понад 46 тисяч квадратних кілометрів, або 70% площі Запоріжжя та 95% площі міста Херсон [22, с. 15].

З просуванням лінії фронту на північ і захід області почалося формування окупаційних режимів, які характеризувались повним фізичним контролем загарбників над територією, відсутністю активних бойових дій і мінімальним відновленням безпеки та порядку. Сукупність цих факторів призвела до виникнення та розвитку колабораціонізму - суспільного процесу, в ході якого мешканці окупованих територій йшли на свідому, добровільну та свідому співпрацю з ворогом на його користь і на шкоду своїй державі.

Чинне законодавство України розрізняє кілька видів колаборації, кожний з яких має різний ступінь тяжкості та кримінальне покарання, це і перебування на посадах в окупаційному уряді та організація голосування; фінансова та грошова допомога ворогу та його прибічникам; служба у створених ворогом незаконних

збройних формуваннях; пропаганда ворога в ЗМІ та соціальних мережах, організація масових заходів на підтримку окупації; заклик до підтримки окупантів та їх союзників, не визнання Української держави. З огляду на вищезазначене, варто представити статистичні дані щодо форм колаборації в умовах повномасштабного вторгнення РФ у Запорізькій та Херсонській областях (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Форми колаборації в Запорізькій та Херсонській областях у 2022 році,

%

Форма колабораційної діяльності	Частка
Участь у пропаганді, роздача російської гуманітарки, агітація за отримання російських паспортів	69
Економічна колаборація	25
Інформування окупантів про місця проживання проукраїнських активістів	14
Організація та підготовка «референдумів»	10
Матеріально-технічне сприяння окупантам	7
Співмешкання з окупантами	7

Джерело: створено автором на основі [22, с. 20].

Отже, дані таблиці 2.1 свідчать про поширеність економічної співпраці, в якій бере участь більше учасників як на місцевому, так і на регіональному рівнях. Начальник ЖК і мікрорайону готує і подає в комендатуру список покинутих квартир і будинків, куди згодом оселилися російські жителі; малий бізнес розміщує нові вивіски у супермаркетах «АТБ» та «Сільпо», які забрали у законних власників; фермери організують вивезення безкоштовно придбаної сільгосппродукції до тимчасово окупованих Криму та Донбасу тощо.

Вищезазначені ситуації демонструють, що гуманітарна співпраця та діяльність у сфері прав людини, хоча і здатна вирішити деякі гуманітарні питання, а також гарантувати права цивільних осіб, узгоджується зі стандартами міжнародного гуманітарного права, але не виключає відповідальність за колабораціонізм за внутрішнім законодавством.

Водночас вчинення військових та інших злочинів особами, які займаються колаборацією, наприклад, зрада представників правоохоронних органів, суддів та інших осіб, які присягнули на вірність народу України та Україні; надання допомоги державі-агресору у веденні бойових дій проти збройних сил України тощо), що, навпаки, становить більшу суспільну небезпеку.

2.2. Оцінка боротьби з колабораціонізмом в Україні

Слід зазначити, що в Україні проблема кримінальної боротьби з колабораціонізмом нарешті отримала законодавче вирішення. Як відомо, Верховна Рада України сім разів намагалася вирішити цю проблему у відповідних законопроектах України, зокрема, законопроект № 7186 від 21.03.2022 року [43], законопроект № 5144 від 24.02.2021 року [5].

І лише на початку повномасштабного збройного вторгнення російської федерації проти України Верховна Рада України ухвалила один із таких варіантів криміналізації колабораційної діяльності. Розглянемо Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» № 2108-IX, ухвалений Верховною Радою України від 3 березня 2022 року, і спробуємо визначити деякі аспекти його застосування.

Основною метою Закону № 2108-IX є встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність і пов'язані з нею цілі, а саме «обмежити доступ до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, на 15 років та накладити інші відповідні покарання на осіб, які співпрацювали з державою-агресором, ... а також можливість ліквідації уповноваженої юридичної особи, яка здійснила цю співпрацю...» [44].

Гуманістична модель еволюції людства у XXI столітті отримала новий глобальний і небезпечний виклик, який став перед світовою спільнотою збройне вторгнення російської федерації проти України 24 лютого 2022 року, згідно з Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». У відповідь на наступ ворога законодавча, виконавча, судова, а також юридичні науки кримінального права воєнного часу блокують дії по боротьбі зі злочинністю та попередженню кримінальної злочинності в цілому, а також військовим злочинам, у тому числі – колабораційній діяльності.

Зокрема, Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111-1. «Колабораційна діяльність» [4], щодо відповідальності за широкий спектр протиправних діянь громадян України, які відкрито та добровільно відмовляються від актів збройної агресії проти України, встановлення окупації її території, закликають до співпраці та підтримки дій та рішення держави-агресора, збройних формувань, окупаційного уряду держави-агресора в ідеології, організаційно-адміністративній, адміністративно-господарській, пропаганді, матеріальних ресурсах, економіці, праві, освіті, виборах, політиці, інформації, правоохоронній, судовій та військовій сферах, тобто в ключових сферах діяльності держави.

Зазначена кримінально-правова реформа військового часу активно обговорюється на наукових заходах і рецензується в ряді юридичних видань. Водночас майже півроку використання дозволило викласти деякі висновки, які ґрунтуються насамперед на аналізі судової практики. У цьому розділі 70 судових рішень за ст. 111-1 Кримінального кодексу України, це є весь їх обсяг у Єдиному державному реєстрі судових рішень на кінець серпня 2022 року [3, с. 184].

Слід зазначити, що у воєнний час питома вага вироків, винесених судами за ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» серед діянь, близьких за її ознаками, сягає 45%, тоді як правопорушення згадуються у ст. 111 «Державна зрада» становить 48%, ст. 114-2 «Незаконне поширення інформації про переміщення,

переміщення в Україну зброї, зброї та бойових припасів, переміщення, переміщення чи дислокацію Збройних Сил України чи інших підготовлених відповідно до законодавства України військових формувань, що здійснюються в умовах воєнного часу». або аварійний» - 6%, ст. 114-1 «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових організацій» – 1% [3, с. 185].

Об'єктивна сторона ч. 1 ст. 111-1 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за публічну відмову від збройної агресії проти України, встановлення та підтвердження тимчасової окупації частини території України або публічний заклик держави чи її збройних сил чи агресорів, окупаційної адміністрації, співпрацю з визначеними кримінальними структурами, не визнає поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані українські території.

Аналіз вироків показує, що категорії злочинних діянь, названі у формі конкретних публічних протестів і закликів, вчиняються суб'єктами правопорушень як в окремих, так і в сукупних варіантах конкретних дій. Основним проявом такої поведінки є використання цифрових технологій (58%), а також вербальний характер (42%) [3, с. 185].

Соціальні медіа є основним джерелом доказів незаконних публічних протестів і звернень проти певної, а часом і невизначеної кількості людей: «Однокласники» (52%), «Facebook» (24%), «Telegram» (12%) та інші (12%). При цьому злочинні та протиправні дії у вигляді публічних чатів, чатів, підбурювання, публікації (пости, репости тощо), фото та відео здійснюється через облікові записи, створені суб'єктом за допомогою комп'ютерного пристрою (ПК, ноутбука, планшета, мобільного телефону). Зазвичай зловмисники використовують спеціальні програмні продукти з вбудованими VPN, які дозволяють отримати доступ до інформації на сайтах, заблокованих інтернет-провайдерами в Україні [46].

Характеризуючи дії, зазначені у ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, що становить 7% від усіх кримінальних правопорушень, передбачених цією статтею, слід зазначити, що об'єктивною ознакою вчиненого є переміщення матеріальних засобів збройними формуваннями на тимчасово окуповану територію. Сили російської федерації для забезпечення діяльності збройних сил противника, вилучення мисливської зброї у населення з передачею її військам країни вторгнення на зберігання під охорону сторін, матеріальне обслуговування військових частин російської федерації тощо.

Вищезазначені дії вчиняються виключно на добровільних засадах, з власної ініціативи та з прямим умислом засудженого. Згідно з матеріалами вироку, обставини здійснення спільної з ворогом злочинної господарської діяльності не встановлені. Серед засуджених 3% були представниками місцевої влади (депутат сільської ради, районний голова тощо). Подекуди колабораційна поведінка цих людей має ознаки зловживання владою, але це не оцінюється законом у вироках.

Особливо тяжким злочином є діяння, передбачене частиною сьомою статті 111-1 Кримінального кодексу України, полягаючи в добровільній подачі суб'єктом озброєних загонів злочинців державної агресії, сприяння веденню бойових дій проти Збройних Сил України, що здійснюється групою попередньої змови, а саме шляхом збору інформації про дислокацію особового складу та техніки ЗСУ, координати ворожого ураження в місті, яка передається ворогу за допомогою мобільного додатку Telegram тощо.

Отже, після закінчення війни колабораціонізм поставить перед урядом і суспільством нові виклики. Влада повинна забезпечити прозорість і публічність системи санкцій за такий вид діяльності. В українському суспільстві будуть вирішені дві протилежні проблеми. З одного боку – це питання каяття колаборантів та їх персональна відповідальність за скоєні злочини, з іншого – життя з колаборантами в державі.

2.3. Аналіз кримінальної відповідальності за колабораціонізм в Україні

Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність, а також як і в Україні, зазвичай регулюється законодавством країн ЄС як окремий стандарт. Наприклад, співпраця у Франції передбаченою статтею 411-1 Кримінального кодексу та карається позбавленням волі на строк до десяти років і штрафом до 150 000 євро. У Німеччині співпраця з ворогами країни карається у статті 80 Кримінального кодексу і може призвести до довічного ув'язнення [51].

Литовська Республіка, кримінальне законодавство якої містить статтю 120 Кримінального кодексу Литви, передбачає відповідальність як окрему форму поведінки, як визначено статтями 117 («Державна зрада») і 118 («Надання допомоги іншій державі у здійсненні діяльності, ворожої до Литовської Республіки»), що сприяє іншій державі в здійсненні діяльності ворожий Литовській Республіці») Кримінального кодексу Литовської Республіки [51].

Кримінальним кодексом України як особливий вид державної зради передбачено відповідальність за колабораціонізм, у тому числі військового, політичного, економічного, адміністративного, культурного, інформаційного, комунікаційного співробітництва громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними незаконними збройними формуваннями, підбивають національний суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, оборонну, державну, економічну чи інформаційну безпеку України. Так, у ст.111-1 «Колабораційна діяльність» чітко визначено форми притягнення до кримінальної відповідальності (рис. 2.1).

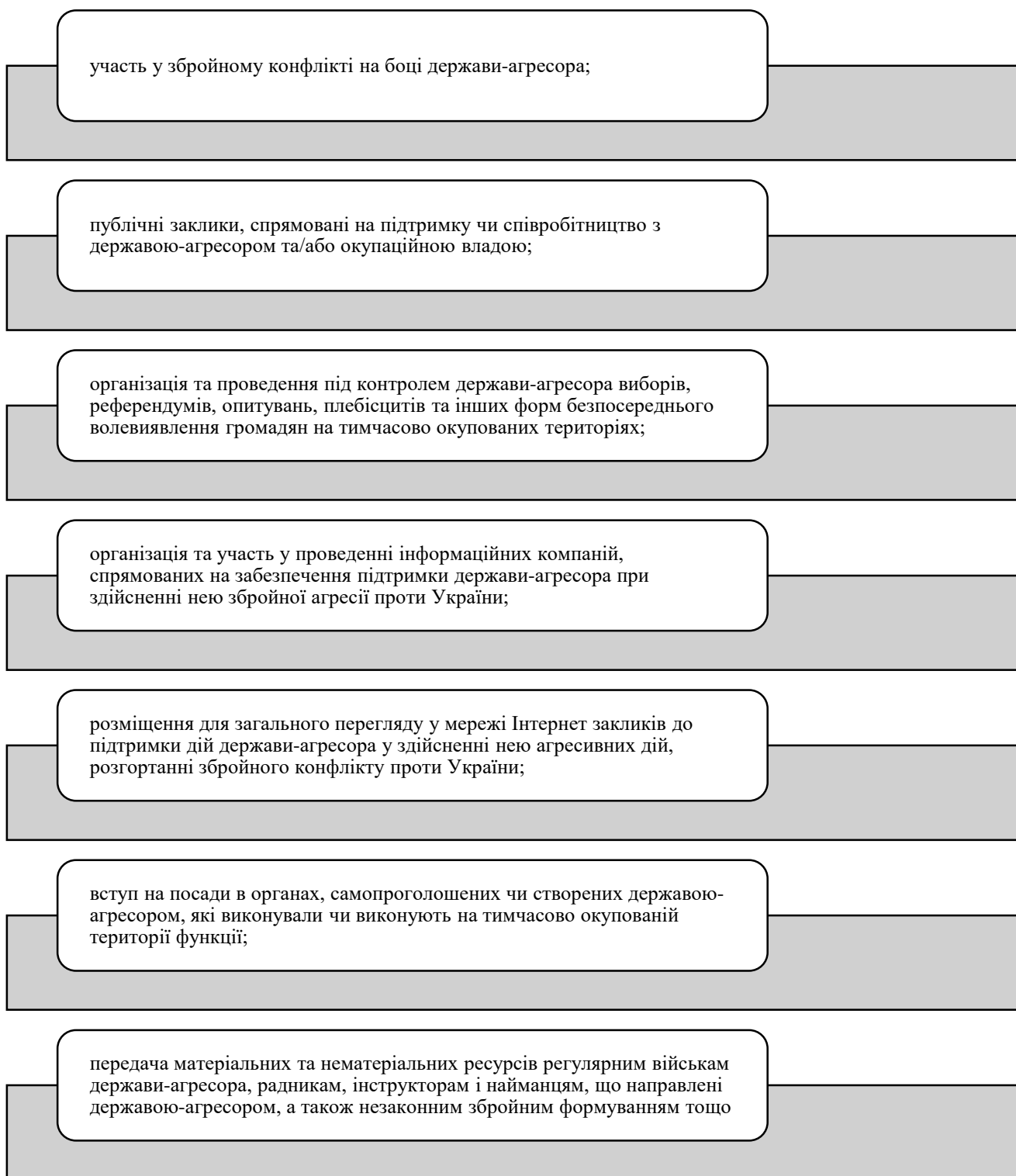

Рис. 2.1 Форми колабораціонізму, закріплені Кримінальним кодексом України

Джерело: створено автором на основі [33].

Уже в перші дні після набрання чинності ст. 111-1 Кримінального кодексу України за обставинами вчинення даного правопорушення зареєстровано провадження. За даними ДБР, станом на 18 квітня 2022 року порушено понад 240 кримінальних справ за фактами державної зради та колаборації. Однак ці дані постійно оновлюються [18]. Це свідчить про динаміку такого суспільно небезпечного діяння, як колабораціонізм, а відтак і про відкриття кримінально-правових засобів боротьби з таким явищем.

Крім того, за даними прокуратури, перший обвинувальний акт щодо колабораціоніста (ст. 111-1 ККУ) передано до суду 30 березня 2022 року. Попереднім слідством встановлено, що мешканець Краматорська записав на мобільний телефон відео, у якому заперечує збройну агресію російської федерації проти України та публічно закликає громадян підтримати незаконні рішення та дії держави-агресора. Потім він опублікував запис на особистій сторінці в соціальній мережі TikTok [2].

Форми вчинення злочинів, визначені ч. 1 ст. 111-1 КК України, публічно заперечуючи збройну агресію проти України, встановлення та затвердження тимчасової окупації частини території України та закликаючи громадськість підтримати рішення та/або дії держави-агресора, збройного формування та/або окупаційне управління, співпраця з державою-агресором. Дане правопорушення вчинено у формі ініціативи: публічна відмова або публічне оскарження.

Такою поведінкою є публічне заперечення збройної агресії проти України, встановлення та підтвердження тимчасової окупації частини території України, у тому числі публічне вираження фактів, які не встановлені або не існують, а також як публічне спростування цих фактів. Підтримка рішень агресора – це інформаційний акт, який демонструє позитивне ставлення фізичної чи юридичної особи до рішень зацікавлених сторін.

Рішенням як формою колабораціонізму варто вважати не лише певні правові акти чи інші офіційні дії агресора, а й вибір певного варіанту поведінки, вчинення чогось. Прикладом рішення-бездіяльності може бути невиконання агресором інструкцій Генеральної Асамблеї або Ради Безпеки ООН, Міжнародного Суду ООН, угод щодо безпеки гуманітарних коридорів або інше невиконання внаслідок угоди з Україною, таким чином, суб'єкт може претендувати на підтримку рішення агресора не вчиняти відповідних дій.

Дії та рішення колабораціоністів можуть бути різними, але це не просто дії чи рішення. Вони повинні стосуватися безпосереднього об'єкта цього кримінального правопорушення, тобто завдавати шкоди відносинам, які захищаються, або створювати реальну небезпеку виникнення. Публічні заклики до позитивних чи нейтральних (непов'язаних) дій та рішення колабораціоністів щодо цього суб'єкта не можуть вважатися діяльністю співпраці.

Наприклад, публічні заклики підтримати рішення агресора вивести війська з території України чи розпочати переговори не можуть кваліфікуватися за цією статтею, якщо такі рішення не спрямовані на ігнорування національних інтересів України [47].

Отже, природа колабораціонізму, закладена в правовій та історичній доктрині, завжди відображає відповідну поведінку як елемент взаємодії (співпраці) з ворогом (окупантом). Поза цими відносинами колабораціонізм існувати не може, що, звичайно, не виключає необхідності криміналізації подібних дій в іншій формі. Про зазначене свідчить позиція законодавця щодо обґрунтованості внесення змін до Кримінального кодексу щодо запровадження кримінальної відповідальності за колабораціонізм.

Висновки до розділу 2

Сучасний стан колабораціонізму свідчить про те, що як ніколи важливо допомагати Україні боротися з колабораціоністами, бо це наближає нашу перемогу. Велику роль у війні відіграли зусилля народу та оприлюднення доказів злочинів проти України. Тил має добре злагодитися, щоб наші бійці могли здобувати більше перемог на передовій. Щодо сучасного стану колабораціонізму в умовах окупації частини території нашої держави, важливо підтримати окупованих українців, які тепер змушені почуватися вдома чужинцями. Також слід пам'ятати, що кожен шматок української землі буде повернено нашій державі, а порушники відповідатимуть перед законом.

Статистичні дані щодо сучасного стану колабораціонізму в Україні свідчать про те, що колабораціонізм є достатньо поширеним явищем соціально-політичного життя сучасного українського суспільства. Спотерігається прояв на окупованих територіях економічного співробітництва, у якому є більше учасників як на місцевому, так і на регіональному рівнях. Начальники житлових кварталів і мікрорайонів готують і подають список покинутих квартир і будинків, у яких згодом оселилися російські жителі; підприємці поставили нові вивіски на супермаркетах «АТБ» та «Сільпо», які забрали у їхніх законних власників; фермери організують вивіз безкоштовно закупленої сільськогосподарської продукції до тимчасово окупованих Криму та Донбасу тощо.

Сутність колабораціонізму, закорінена в правовій доктрині, відображає відповідну поведінку як елемент взаємодії (співпраці) з ворогом (окупантом). Поза цими відносинами колабораціонізм існувати не може, і з огляду на сучасний стан розвитку колабораціонізму в умовах повномасштабної війни існує об'єктивна необхідність криміналізації подібних дій. Доказом є зміни в

законодавстві, зокрема у Кримінальному кодексі щодо запровадження кримінальної відповідальності за колабораціонізм.

Після закінчення війни колабораціонізм поставить перед урядом і суспільством нові виклики. Влада повинна забезпечити прозорість і публічність системи санкцій за такий вид діяльності. В українському суспільстві будуть вирішені дві протилежні проблеми. З одного боку, це питання каяття колаборантів та їх персональна відповідальність за скоєні злочини, з іншого, життя з колаборантами в державі.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Мова ворожнечі як інструмент ведення російсько-української війни

У контексті наукового дослідження слід зазначити, що тема мови ворожнечі набуває все більшої ваги для розвитку соціальної толерантності в соціокультурних системах цінностей, які формуються засобами масової інформації, через лексику. Вивчаючи використання мови ворожнечі в засобах масової інформації, можна зрозуміти та пояснити, як вона використовується, для чого вона використовується та які виявлені проблеми існують в сучасних реаліях.

Тема використання мови ворожнечі набула нової актуальності у зв'язку з повномасштабним вторгненням держави-агресора на територію України. Тому що такі збройні конфлікти завжди є майданчиком для інформаційної війни, в тому числі й мови ворожнечі. Крім того, тема толерантності є ключовою проблемою сучасного мультикультурного суспільства, де співіснують різні цінності, погляди та позиції. Адже діалог у цьому суспільстві часто призводить до безпосередніх конфліктів.

Після початку повномасштабного вторгнення на територію України як українські, так і російські онлайн-ЗМІ почали використовувати все більш ворожі висловлювання, що ускладнювало розуміння, чому це сталося та в якому контексті. «Демілітаризація», «денацифікація», «геноцид», «бандерівці», «фашисти» - усі ці слова мови ворожнечі використовують державою-агресором на рівні публічної дипломатії, і є прикладом інструментів ведення війни.

У рамках дослідження загрози впливу мови ворожнечі на ведення війни, розглянуто ряд цікавих досліджень. Почнемо з дослідження В'ячеслава Гнатюка «Мова ворожнечі» [8] про самосвідомість українського народу в російсько-українській війні 2014-2015 років. Це дослідження цікаве тим, що розглядає проблему розширення лексичних структур мови ворожнечі в умовах загострення соціально-політичних конфліктів. Такі конфлікти є потужними рушійними силами для виправлення мови ненависті. Хоча це дослідження містить чудові приклади випадків мови ворожнечі, воно все ж є дещо абстрактним за своєю природою.

Заслуговує на увагу також дослідження Тамари Ісакової «Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору» [23]. У цій роботі аналіз використання мови ворожнечі підтверджується історичними прикладами, коли мову ворожнечі зображують як інструмент маніпуляції та розпалювання насильницького конфлікту. Крім того, у зазначеній праці дослідниця розглядає питання мови ворожнечі з психологічної точки зору. Це досить важливий момент у синтезі науки, що дозволяє абсолютно по-новому розкрити обрану для дослідження проблему.

Більш цікавою в рамках розглянутої проблеми є робота Світлани Фіялки «Мова ворожнечі на сторінках проросійських інтернет-медій у соціальних мережах» [53]. Зазначена дослідниця достатньо ґрунтовно та комплексно досліджує використання мови ворожнечі в соціальних мережах, а також аналізує етимологію окремих лексичних термінів. Важливо, що дослідниця звертає увагу на українські інтернет-ЗМІ, які намагалися боротися з використанням мови ворожнечі, і протиставляє їх російським інтернет-ЗМІ, які активно поклалися на образливу лексику. Таким чином, мова ворожнечі як інструмент ведення війни використовується як державою-агресором, так і нашою державою.

Також дуже актуальною є робота Анни Глушко «Візуальні засоби мови ворожнечі як інструмент інформаційної війни» [7]. Як засіб такого візуального

впливу у рамках дослідження висвітлюють відредаговані фотографії, «картинки-жаби», інтернет-меми, ілюстрації, створені руками чи комп'ютерними програмами. Такого роду мова ворожнечі є як додатковим матеріалом до тексту, так і окремою сутністю, покликаною викликати емоції аудиторії. Сьогодні візуальні засоби мови ворожнечі стають все більш популярними серед користувачів соціальних мереж.

Достатньо важливим аспектом дослідження для розуміння контексту обраної для висвітлення проблеми є книга Ганни Сарміні «Особливості функціонування мови ворожнечі в Інтернет-просторі» [48]. У зазначеному дослідженні дослідниця розглядає мовлення як явище та з'ясовує фактори, що впливають на його формування. Серед рецензованих робіт це єдине дослідження, в якому питання використання мови ворожнечі розглядається абстрактно, тобто не в контексті російсько-українського конфлікту.

Таким чином, такий потужний інструмент маніпуляції, як мова ворожнечі, дослідники розглядали насамперед у контексті досить напружених соціально-політичних відносин між країною-агресором та Україною. Українські науковці мають можливість наочно усвідомити розвиток та ситуацію виявленої проблеми, тому акцент на цьому питанні є цілком доцільним і виправданим.

Крім того, автори часто звертаються до питання використання мови ворожнечі абстрактно, використовуючи або навіть не використовуючи конкретні приклади, інколи навіть без належної уваги до контексту, історичного та соціально-політичного тла. Тому в рамках наукового дослідження доцільно висвітлювати проблематику мови ворожнечі як інструмент у веденні збройної агресії проти нашої держави преш за все, але не виключно лише як наукову проблему, а й також як явище, яке має причинно-наслідковий зв'язок із суспільством та світовою ситуацією.

Варто також додати, що в умовах повномасштабної війни між росією та Україною важливу роль відіграє її інформаційна складова. Крім прямих бойових

дій на фронті ведеться також інформаційна війна. Російська влада використовує всі можливі засоби, щоб посіяти паніку, дезорієнтацію та дезінформацію серед українців.

Соціальні мережі та інтернет-ресурси є основними джерелами маніпулятивного контенту та дезінформації. Боротьба з дезінформацією є однією з найважливіших і актуальних проблем сьогодення. Адже для перемоги над ворогом, крім перемоги самої армії, необхідно здобути ще також інформаційну перемогу, тобто повернути свідомість частини українців у національний медіапростір.

З початком повномасштабного наступу агресора на Україну інформаційний простір заповнили нові хвилі новин, що поширюють серед громадськості дезінформацію. Метою такого поширення є дестабілізація внутрішньої ситуації в країні, провокація паніки серед українців, поляризація суспільства та зміна громадської думки [32, с. 6].

Російські джерела активно поширюють маніпулятивні новини, насамперед спрямовані на дискредитацію українських військових в очах громадськості, в районах активних бойових дій та тимчасово намагаються пролити негативне світло на українців з окупованих територій [58].

Варто також додати, що пропаганду варто тлумачити як засіб і цілеспрямований спосіб зміни ставлення людей до того чи іншого явища чи події шляхом поширення через джерела спеціально підготовлених повідомлень [26]. Дезінформацію варто тлумачити як спосіб впливу на людей шляхом надання неправдивої інформації. При цьому, фейк варто визначити як інформацію, яка є повністю або частково недостовірною і поширюється як справжня новина. Пропаганда та поширення дезінформації та фейків є важливими інструментами інформаційної війни.

Варто також зазначити, що окремі думки експертів, що поширюються у медіапросторі, не відображають повної картини ефективності подання

інформації і сприяють використанню маніпулятивних медіатехнологій. Порухення критерію балансу думки та точки зору не тільки спотворює інформаційне наповнення, але також сприяє маніпулятивному впливу на аудиторію, схилиючи її вбік пропаганди. Дуже важливо певних стандартів навіть під час російсько-української війни. Особливо, коли йдеться про «супротивні сторони», існує потреба уточнити терези для збалансування думок і поглядів у мирний і воєнний час [27, с. 256-257].

Також доцільно додати, що інформаційний фронт у сьогоднішній ситуації є одним із вирішальних факторів успіху українського медіапростору. Зазначимо, що інформаційний фронт складається з комплексу інформаційно-технологічних і психологічних впливів, а також заходів, спрямованих на зміну стану населення та свідомості особистості. Інтереси особи полягають у справжньому забезпеченні політичних прав і свобод громадян, інтереси держави мають бути зміцнені демократією, а також ефективно захищені конституційною системою суверенітету. В інформаційній сфері на основі національних інтересів України формується стратегічне та актуальне завдання державної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки.

На протипагу вищезазначеному, держава-агресор щодня вбиває українців, використовує неправдиву інформацію, щоб сіяти страх і паніку в суспільстві, здійснює інформаційні атаки проти українців з метою дестабілізації політичної та соціально-економічної ситуації в Україні. Ворог намагається проникнути в український інформаційний простір і знищити громадянську ідентичність українців. За результатами дослідження систематизовано та узагальнено ключові способи використання мови ворожнечі як інструменту ведення війни держави-агресора проти нашої країни. Результати представлені на рисунку 3.1.

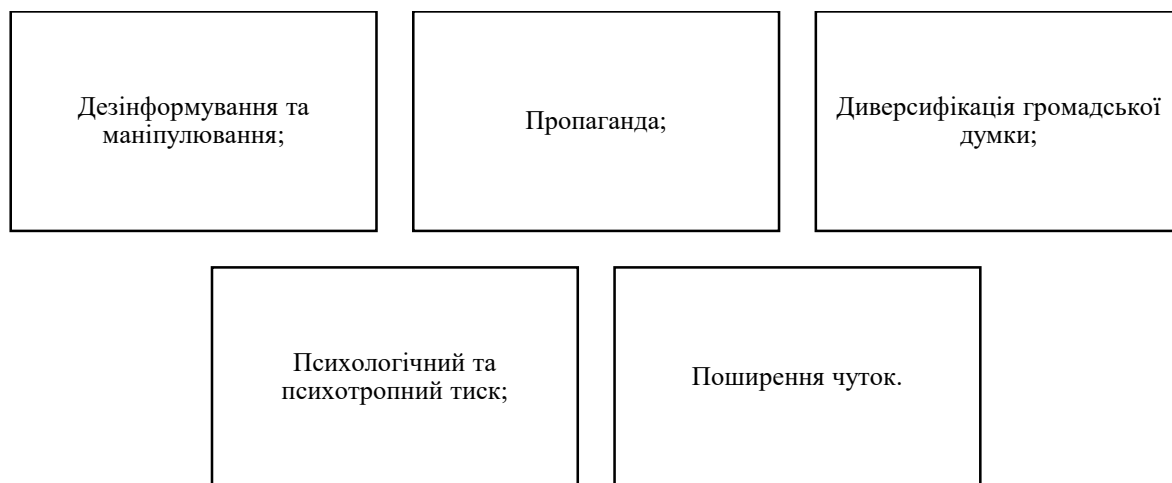

Рис. 3.1 Ключові способи використання мови ворожнечі у російсько-українській війні

Джерело: створено на основі [31, с. 129].

Варто також додати, що для поширення мови ворожнечі використовується низка маніпулятивних технік, представлених на рисунку 3.2.

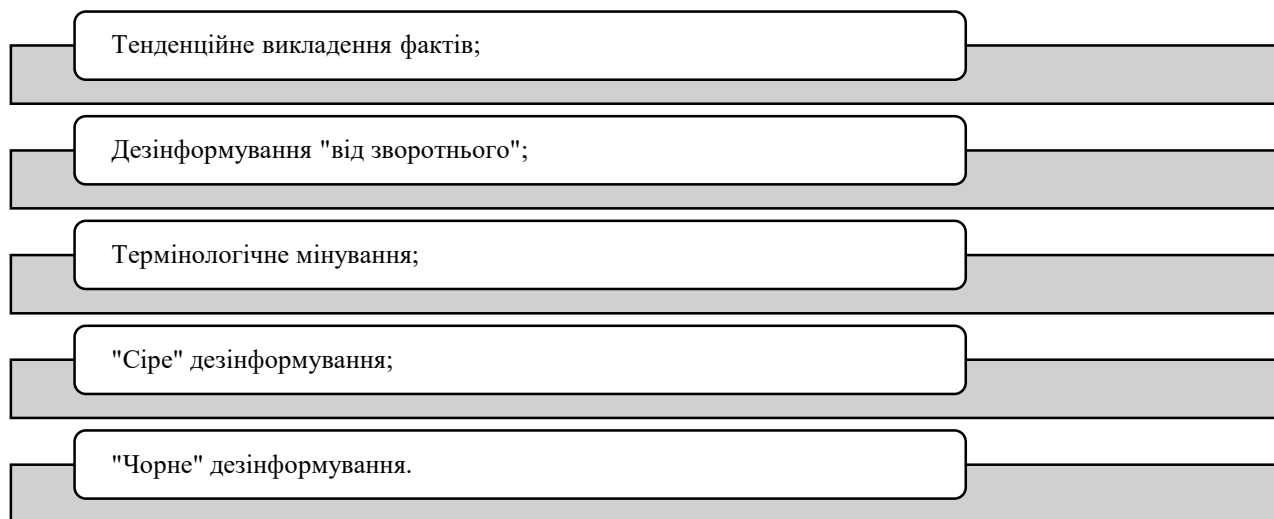

Рис. 3.2 Ключові маніпулятивні техніки використання мови ворожнечі у російсько-українській війні

Джерело: створено на основі [31, с. 130].

За результатами дослідження систематизовано та узагальнено ключові методи використання мови ворожнечі як інструменту ведення війни держави-агресора проти нашої країни. Результати представлені на рисунку 3.3.

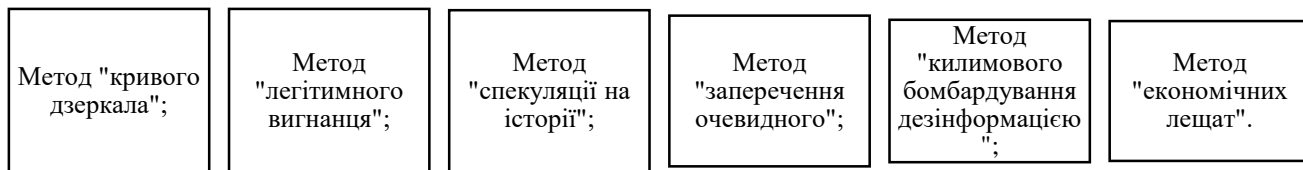

Рис. 3.3 Ключові методи використання мови ворожнечі у російсько-українській війні

Джерело: створено на основі [31, с. 131-132].

У ході проведеного дослідження було систематизовано та узагальнено ключові технології інформаційного впливу в контексті використання мови ворожнечі як інструменту ведення війни держави-агресора проти нашої країни. Результати представлені на рисунку 3.4.

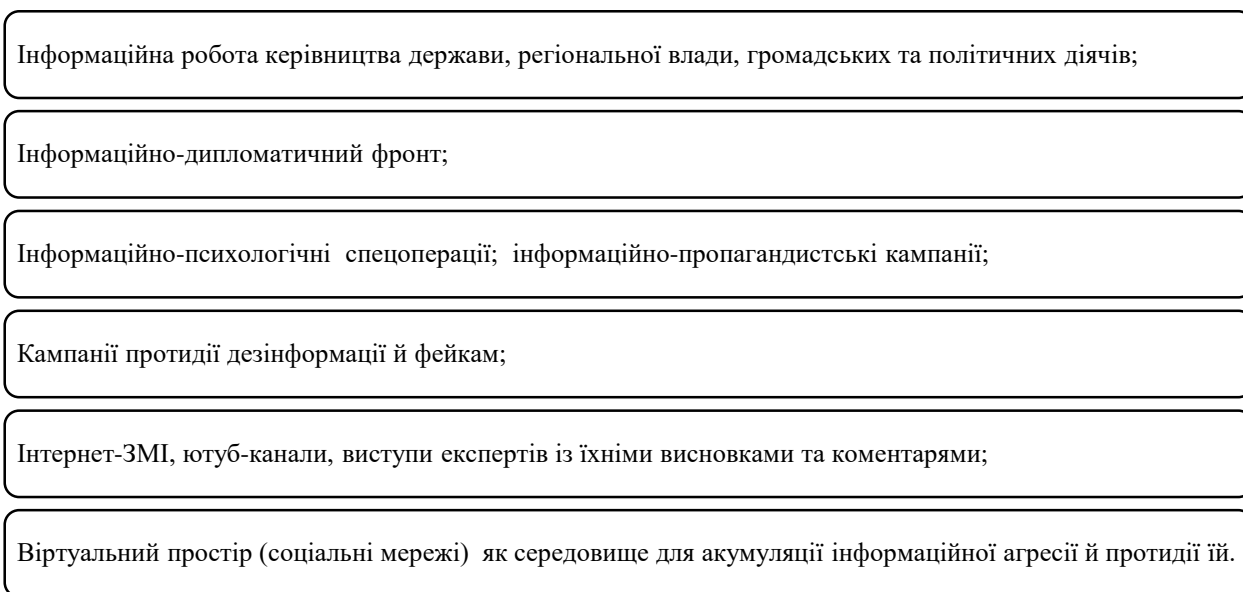

Рис. 3.4 Ключові технології інформаційного впливу у російсько-українській війні

Джерело: створено на основі [36, с. 50].

Задля аналізу мови ворожнечі систематизовано та узагальнено ключові стратегічні цілі протидії використанню мови ворожнечі як інструменту ведення війни держави-агресора проти нашої країни. Результати представлені на рисунку 3.5.

Рис. 3.5 Ключові стратегічні цілі протидії використанню мови ворожнечі у російсько-українській війні

Джерело: створено на основі [21, с. 21-23].

У рамках наукового дослідження також було систематизовано та узагальнено критичні точки поширення використанню мови ворожнечі як інструменту ведення війни держави-агресора проти нашої країни. Результати представлені на рисунку 3.6.

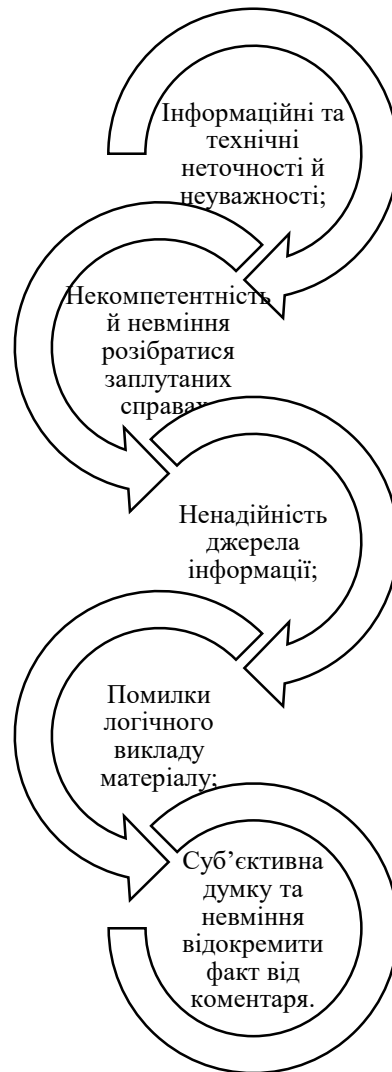

Рис. 3.6 Ключові критичні точки поширення використання мови ворожнечі у російсько-українській війні

Джерело: створено на основі [9, с. 55].

Підсумовуючи усе вищезазначене, російська федерація системно розробила інформаційну платформу з метою агресії проти України. Важливе місце посідають інформаційні кампанії в соціальних мережах, спрямовані на формування громадської думки та послаблення патріотизму в українському суспільстві. Перш за все, необхідність зосередження влади на тому, що інакше вона ризикує втратити підтримку суспільства.

Проблема пошуку прийомів формування та впливу на громадську думку потребує визначення засобів і методів стратегій формування громадської думки. Платформи соціальних мереж проникли в повсякденне життя громадян і стали ефективними інструментами в стратегіях формування громадської думки завдяки процесу цілеспрямованої фейкової доставки новинних програм та інтерпретації подій.

Розглянуті комунікаційні стратегії прийомів маніпулювання масовою комунікацією шляхом використання мови ворожнечі дозволяють детально зрозуміти, як і з чого «створювалися» українські та російські образи та впроваджували їх для внутрішнього та зовнішнього використання.

Ворожа мова дає змогу державі агресору «реформувати» свій історичний ландшафт, формуючи тим самим жорстке інформаційне наповнення. Фактично на окупованих територіях ми маємо справу з «інформаційною окупацією» з боку російської федерації, а на території України російські ЗМІ мають свій інформаційний простір.

Тож комунікаційна стратегія російських ЗМІ продовжує функціонувати з відвертим нехтуванням нормами міжнародного права, тому місце і роль комунікаційної стратегії засобів масової комунікації медіа-маніпуляції в сучасному політичному процесі достатньо важливе. Зокрема, мова ворожнечі є вагомим інструментом ведення війни за рівнем можливості маніпулювання не лише в політичному просторі, а й у контексті цілеспрямованого впливу на свідомість.

3.2. Пропаганда як інструмент розвитку колабораціонізму

У зазначеному підрозділі дослідження доцільно більш поглиблено висвітлити практичні аспекти виявлення та протидії фейкам в контексті збройної війни держави-агресора проти нашої країни. Фейкові новини можуть завдати шкоди кожному аспекту людського життя, а кожна галузь може стати мішенню для кампаній з дезінформації.

Сучасні методи класифікації текстів базуються на механічних принципах і дозволяють прискорити та частково автоматизувати процес знищення фейкових повідомлень. Проросійські засоби масової інформації використовували діяльність українських націоналістичних сил для активного поширення образів ворожого ставлення до російськомовних українців. Держава-агресор створювала штучний образ того, що усі жителі Західної України ненавидять російськомовних українців і намагаються обмежити їх право на самовизначення.

Як приклад фейків як виклику публічної дипломатії, варто навести інцидент на Майдані у січні-лютому 2014 року, коли російська сторона використала всі доступні інформаційні канали, у тому числі телебачення, друковані засоби масової інформації, соціальні мережі, інтернет-видання, лідерів думок, культурних діячів тощо, для поширення українського націоналізму як образу людини, яка прийде і почне карати російськомовних [24]. Варто також додати, що цей міф поширювався в основному в південних і східних регіонах в рамках підготовки до анексії Криму і створення на території України так званої «народної республіки».

Водночас тими ж медіа-каналами подавалася інформація для дестабілізації ситуації в російськомовних регіонах і містах. Тобто створюються, пропагуються та активно насаджуються негативні стереотипи, що сприяють ідеологічному відчуженню цих регіонів від основної частини України. Зокрема, робилися спроби запровадити в Україні спільний з Росією підручник історії. Лише негативна реакція українських експертів, істориків та викладачів завадила цим планам.

Особисті провокації ксенофобії широко поширені та підривають національну політику, спрямовану на відновлення так званої історичної справедливості. ЗМІ почали активно поширювати інформацію про хаос і беззаконня в Україні. Цю медіа-підтримку також підтримали окремі українські політики та представники ЗМІ. Вони відтворювали основні аргументи російської пропаганди, впливаючи на сприйняття окремих категорій людей [49, с. 40].

Варто додати, що повідомлення із зашифрованими інформаційними ключами, що циркулюють в АР Крим, передають цільовим групам семантичне навантаження анексії як необхідного засобу захисту свого населення. Тобто діяльність російських військових подається як мета захисту російськомовного населення та захисту етнічних росіян від агресивних загарбницьких дій «радикальних націоналістичних сил». Тож на цьому прикладі маніпулятивні медіатехнології в умовах повномасштабної російсько-української війни дійсно сприяли успіху дій держави-агресора в контексті війни проти нашої держави.

Референдуми в Республіці Крим та місті Севастополь розглядаються як єдиний можливий засіб захисту громадян від подальших загроз і є легітимним результатом волевиявлення Криму. При цьому російська федерація назвала свою анексію «історичним союзом» і «поверненням Криму», чим змінила сенс своїх дій перед світовою спільнотою та власним народом. російська федерація продемонструвала стратегію швидкого та ефективного створення «груп інтересів» із представників місцевого населення на сході України, діяльність яких координується країною-агресором [25, с. 74].

В інформаційній війні проти України росія активно використовувала розвідувальні та психологічні операції для деморалізації населення та офіцерів, підкупу окремих посадових осіб, підбурювання до державної зради та викриття подій серед громадян України, що створювало спотворене сприйняття та викликало масову реакцію, яка допомогла вжити заходів. У рамках наукового дослідження було систематизовано та узагальнено ключові маніпулятивні кліше

мови ворожнечі, які поширювалися державою-агресором з метою підготовки свідомості населення до ведення війни. Результати представлені на рисунку 3.7.

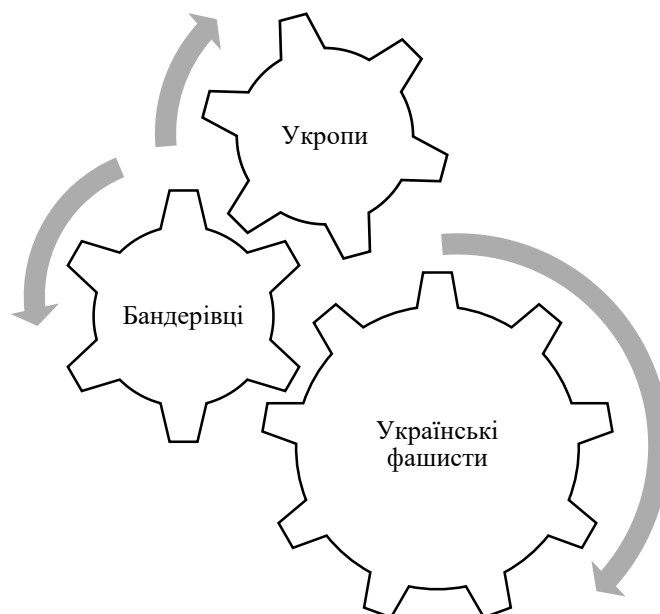

Рис. 3.7 Ключові кліше використання мови ворожнечі у російсько-українській війні до початку повномасштабного вторгнення

Джерело: створено на основі [35, с. 56-57].

Варто також додати, що неправдива інформація може переслідувати громадян всюди, тому корисно навчитися відрізняти важливу інформацію від правдивої та протидіяти їм. Вся інформація, отримана з соціальних мереж, позначається певною ймовірністю недостовірності. Щоб підтвердити правдивість переданих повідомлень, спеціалісти бібліотечних інформаційно-аналітичних служб повинні використовувати різноманітні підходи до аналізу текстів для виявлення маніпулятивної та недостовірної інформації.

Широке поширення новин через соціальні мережі та негативний вплив на суспільство масової дезінформації спонукали дослідників шукати нові методи виявлення дезінформації за допомогою великих даних та машинного аналізу. Сучасні автоматизовані системи аналізу новин часто працюють із

маніпульованими медіатехнологіями. При цьому усі суверенні держави прагнуть захистити цілісність своєї інформації. Лідери держави-агресора намагаються повною мірою використовувати технічні та технологічні можливості інформаційної цивілізації для нарощування військової могутності та контролю над свідомістю цивільного населення країни у сфері пропаганди.

Тож у рамках наукового дослідження також доцільно висвітлити питання, як еволюціонувала мова ворожнечі російської сторони після початку активних бойових дій на території усієї нашої країни. З вищезазначеною метою було систематизовано та узагальнено ключові маніпулятивні кліше мови ворожнечі, які поширювалися державою-агресором після початку повномасштабного вторгнення на територію України. Результати представлені на рисунку 3.8.

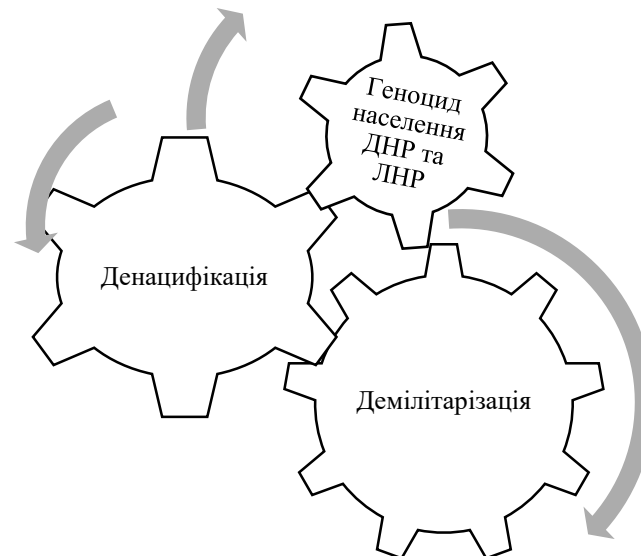

Рис. 3.8 Ключові кліше використання мови ворожнечі у російсько-українській війні до початку повномасштабного вторгнення

Джерело: створено автором.

Отже, мова ворожнечі та мова ворожих кліше дійсно виступають важливим інструментом ведення війни та активно використовуються державою-агресором у риторичі її лідерів. Тож протидія таким кліше та фейкам, які поширюються російською стороною задля успіху ведення війни на інформаційному фронті має

стати перспективою розвитку наукових досліджень у проблематиці маніпулятивних медіатехнологій в умовах повномасштабної російсько-української війни.

За результатами проведеного дослідження нами розроблені авторські принципи та рекомендації щодо протидії поширенню фейків та використанню маніпулятивних технологій в умовах повномасштабного російського вторгнення. Ключові авторські принципи протидії поширенню фейків представлені на рисунку 3.9.

Принцип аналізу стилю тексту. Суть методу полягає в тому, що фальсифікатор хоче ввести читача в оману, використовуючи певні прийоми, щоб нав'язати бажані ідеї, а не впадати у брехню. Це проявляється в певних стилістичних особливостях, які не завжди помітні людині: показниками фальсифікації можуть бути певна частота і регулярність вживання заперечень, займенників і сполучників або навіть рівень словникового запасу і складності тексту.

Принцип розподілу. Метод заснований на використанні спеціальної моделі, подібної до моделі епідемії інфекційних захворювань, і дозволяє передбачити, як поширюватиметься дезінформація.

Принцип активності користувачів. Метод включає оцінку участі читачів у створенні та розповсюдженні фейкових новин. Користувачі діляться на дві категорії: «злочинці», які наживаються на виготовленні та розповсюдженні фейків, і звичайні користувачі, які не мають конкретного наміру поширювати інформаційні фейки, часто співіснуючи зі злочинцями.

Рис. 3.9 Авторські принципи протидії маніпулятивним медіатехнологіям як інструменту російсько-української війни

Джерело: створено автором.

У рамках наукового дослідження варто також висвітлити авторські рекомендації щодо протидії поширенню фейків та використанню маніпулятивних технологій в умовах повномасштабного російського вторгнення. Ключові авторські рекомендації протидії поширенню фейків представлені на рисунку 3.10.

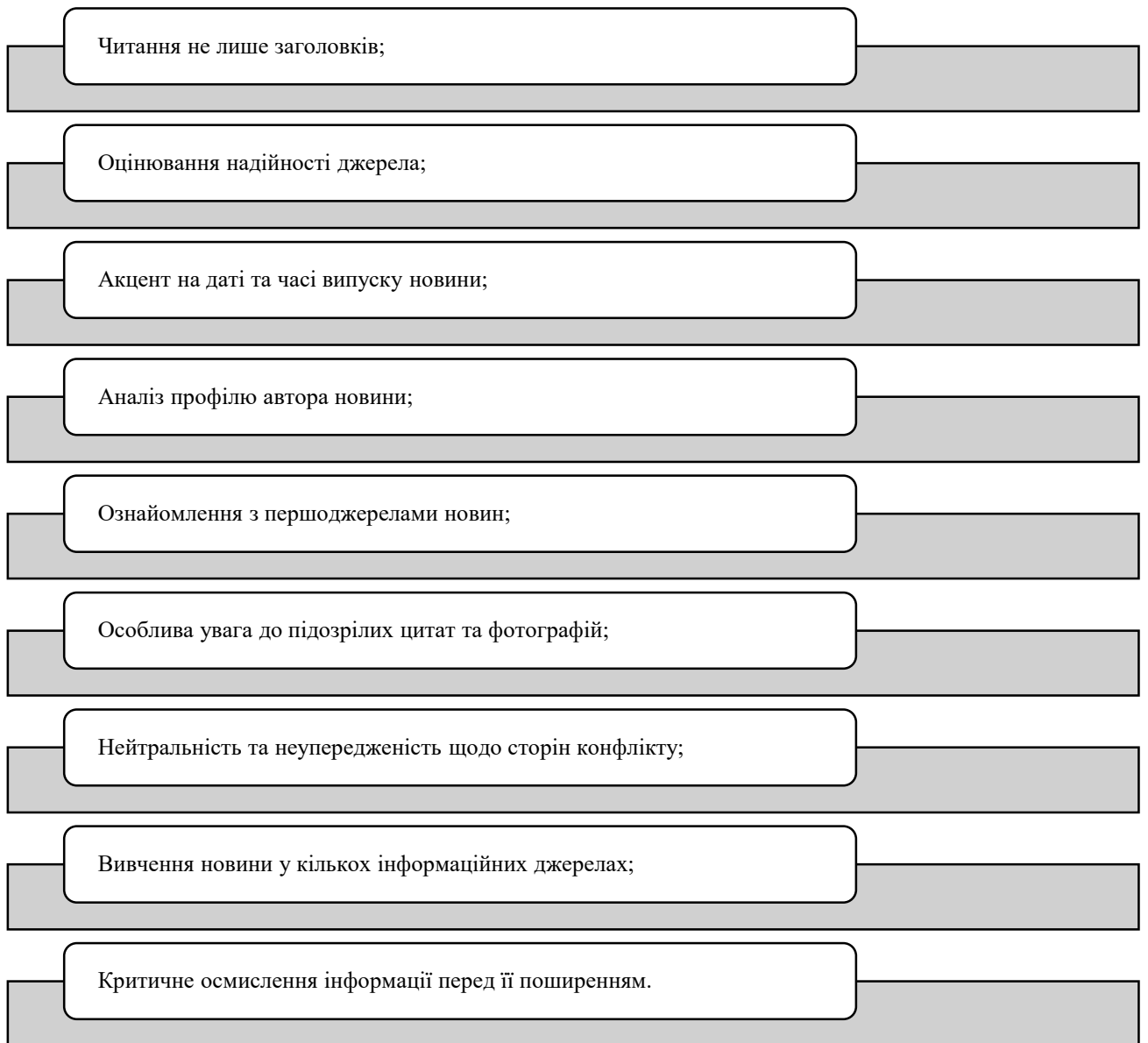

Рис. 3.10 Авторські рекомендації протидії маніпулятивним медіатехнологіям як інструменту російсько-української війни

Джерело: створено автором.

Підсумовуючи усе вищезазначене, широке поширення новин через соціальні мережі та негативний вплив масової дезінформації на суспільство змусили дослідників шукати нові методи виявлення дезінформації за допомогою великих даних і машинного аналізу. Використання авторських принципів та рекомендацій щодо протидії фейкам може сприяти протидії фейкам, які активно

поширюються країною-агресором в умовах ведення війни проти нашої держави, а також такі принципи сприяють протидії колабораціонізму.

3.3. Стратегічні орієнтири протидії колабораціонізму в Україні

В умовах сучасності в українському суспільстві гостра потреба покарати колабораціоністів. І є певне роздратування, що суворість покарання часто не виправдовує цих очікувань. Крім того, показник визнання провини в українських судах у справах про колабораціоністів не дуже високий. За даними руху ЧЕСНО, до кінця 2022 року це буде лише 10% [34].

Отже, існують певні труднощі та виклики при розслідуванні діяльності колабораціоністів. По-перше, більшість з колаборантів зараз знаходяться на тимчасово окупованих територіях. Тому розслідувати ці злочини надзвичайно складно. За допомогою OSINT-методів і деяких інших спеціальних механізмів слідчі збирають і обробляють необхідну інформацію, що в кінцевому підсумку сприяє притягненню колабораціоністів до кримінальної відповідальності.

Наступне питання стосується характеру злочину. Якщо зосередитися на головному, то постає питання, як визначити ступінь готовності людини співпраці з ворогом. З одного боку, ніби все зрозуміло - участь у колаборації є добровільною, здійснюється з ініціативи суб'єкта цієї діяльності та за умови його вільного волевиявлення. Але з іншого боку, варто погодитися, що поняття «власна ініціатива» та «свобода волевиявлення» допускають досить широке тлумачення.

Ще один важливий момент – закон про колаборацію є новим для України. Як наслідок, практика правозастосування ще не повністю розроблена, що призводить до невизначеності щодо меж колабораційної діяльності. Таким

чином, існують ризики через надто широке тлумачення колабораційної діяльності, яке може призвести до притягнення до відповідальності більшості людей, які контактували з окупантом. Зрозуміло, що такий підхід може значно ускладнити процес реінтеграції звільнених територій.

По-перше, правоохоронні органи мають проводити системну роз'яснювальну роботу. Заочне покарання – це не умовне покарання, а відстрочка, яка обов'язково впіймає злочинців після звільнення та арешту тимчасово окупованих територій. Хоча спілкування з підозрюваним, який співпрацює, не обходить злочин, у деяких випадках це найкоротший шлях до судового рішення та єдиний спосіб отримати цінну інформацію.

По-друге, необхідно активізувати вдосконалення закону про колабораціонізм. Зокрема, експерти мають надати Верховній Раді чіткіші визначення ключових понять. Важливим досягненням було б відокремити найменш небезпечні види колабораціонізму, такі як гуманітарна співпраця та співпраця у сфері захисту прав людини, від найнебезпечніших – колабораціонізму у військовій та політичній сферах.

Нарешті, по-третє, правоохоронці повинні керуватися простим і зрозумілим правилом, що якість важливіша за кількість. Тоді суворість покарань за колабораціонізм виправдає очікування суспільства. Тому кадрові та матеріальні ресурси правоохоронних органів мають бути зосереджені на розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, а справи, які не становлять загрози для суспільства, можуть бути вирішені люстраційними механізмами.

Висновки до розділу 3

Інформаційний фронт складається з комплексу інформаційно-технологічних і психологічних впливів, а також заходів, спрямованих на зміну

стану населення та свідомості особистості. Інтереси особи полягають у справжньому забезпеченні політичних прав і свобод громадян, інтереси держави мають бути зміцнені демократією, а також ефективно захищені конституційною системою суверенітету. В інформаційній сфері на основі національних інтересів України формується стратегічне та актуальне завдання державної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки.

В інформаційній війні проти України росія активно використовувала розвідувальні та психологічні операції для деморалізації населення та офіцерів, підкупу окремих посадових осіб, підбурювання до державної зради та викриття подій серед громадян України, що створювало спотворене сприйняття та викликало масову реакцію, яка допомогла вжити заходів. Широке поширення новин через соціальні мережі та негативний вплив на суспільство масової дезінформації спонукали дослідників шукати нові методи виявлення дезінформації за допомогою великих даних та машинного аналізу.

Сучасна кремлівська пропаганда, безпідставно звинувачуючи українців у колаборації чомусь не згадує про сотні тисяч російських «казаків» і простих громадян Росії, які зі зброєю в руках воювали на боці німецьких нацистів. І саме їхні нащадки сьогодні, з такою ж «георгіївською стрічкою» і тим самим «триколірним одягом», тисячі людей пообіцяли боротися з «фашизмом» на Сході України. Фактично вони борються проти української держави та бажання громадян України, незалежно від їх етнічного походження, будувати цивілізовану європейську націю.

Протидія діяльності колабораціоністів також має певні труднощі та виклики в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну. По-перше, більшість колаборантів зараз перебувають на тимчасово окупованих територіях. Тому розслідувати ці злочини надзвичайно складно. За допомогою OSINT-методів та низки інших спеціальних механізмів слідчі збирають та опрацьовують

необхідну інформацію, що в кінцевому результаті сприяє притягненню колабораціоністів до кримінальної відповідальності.

В інформаційній війні проти України Росія активно використовувала розвідувальні та психологічні операції для деморалізації населення та офіцерів, підкупу окремих посадових осіб, підбурювання до державної зради та викриття подій серед громадян України, що створювало спотворене сприйняття та викликало масову реакцію, яка допомогла вжити заходів. У рамках наукового дослідження було систематизовано та узагальнено ключові маніпулятивні кліше мови ворожнечі, які поширювалися державою-агресором з метою підготовки свідомості населення до ведення війни.

Мова ворожнечі та мова ворожих кліше дійсно виступають важливим інструментом ведення війни та активно використовуються державою-агресором у риторичі її лідерів. Тож протидія таким кліше та фейкам, які поширюються російською стороною задля успіху ведення війни на інформаційному фронті має стати перспективою розвитку наукових досліджень в умовах повномасштабної російсько-української війни.

За результатами проведеного дослідження визначено наступні стратегічні орієнтири протидії колабораційній діяльності: правоохоронні органи мають проводити системну роз'яснювальну роботу; необхідно активізувати вдосконалення закону про колабораціонізм; кадрові та матеріальні ресурси правоохоронних органів мають бути зосереджені на розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, а справи, які не становлять загрози для суспільства, можуть бути вирішені люстраційними механізмами.

ВИСНОВКИ

Термін «колабораціонізм» вперше з'явився у Франції, де частина політичної еліти в 1940 році відмовилася чинити опір німецькому вторгненню і почала співпрацювати з нацистським урядом. Цей термін використовувався у Франції та Бельгії після Першої світової війни для позначення співпраці місцевих жителів з німецькою окупаційною владою. Колабораціонізм є складним і неоднозначним психосоціальним та етичним феноменом, що виникає внаслідок взаємодії між суб'єктами процесу спілкування та мешканцями. Колабораціонізм – це добровільна чи примусова співпраця з ворогом у всіх сферах життя, свідомо, навмисна співпраця з ворогом на його користь і на шкоду власному народу.

В умовах сьогодення питання колабораціонізму, його поняття, ознаки та види, межі відповідальності колаборантів тощо має особливе значення для України, оскільки окупація частини її суверенної території все ще триває, що відбувається на початку російського вторгнення в поєднанні з використанням змішаних методів ведення війни.

Щодо видів колабораціонізму, то в залежності від бажань і переконань громадян, серед науковців найбільш поширеними є наступні класифікації колабораціонізму: примусовий, добровільний та ідеологічний. Існують також інші види колабораціонізму, за критерієм сфери походження виокремлюють військовий, економічний, побутовий, культурно-духовний та інші види колабораціонізму. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище індивідуалізується деякими специфічними ознаками. Зазначені ознаки допомагають відрізнити колаборацію від інших форм співпраці з ворогом.

На думку істориків, першим колабораціоністським урядом слід вважати уряд фельдмаршала Анрі-Філіпа Петена, створений в окупованій нацистами Франції (режим Віші), після підписання угоди про співпрацю з нацистами. Так

формально конкретизувався принцип відносин між гітлерівською Німеччиною та режимом Віші. У зазначеному історичному контексті формується загальне на сьогодні розуміння колабораціонізму – це співпраця жителів окупованих територій або громадян окупованої країни з ворогом (окупантом).

В умовах сьогодення питання колабораціонізму, його поняття, ознаки та види, межі відповідальності колаборантів тощо має особливе значення для України, оскільки окупація частини її суверенної території все ще триває, що відбувається на початку російського вторгнення в поєднанні з використанням змішаних методів ведення війни.

Сприйняття проблеми колабораціонізму в українському суспільстві з настанням незалежності передбачало переважно розгляд історичного минулого без радянської інтерпретації. Умови співпраці під час Другої світової війни на території України, яка не мала власної держави, були зовсім іншими, ніж сьогодні. Сучасна історія колабораціонізму починається з 2014 року з початком війни російської федерації проти України.

Сучасний стан колабораціонізму показує, що як ніколи важливо допомагати державі проти колаборантів, бо це наближає нашу перемогу. Для нинішнього стану співпраці в умовах окупації частини нашої країни важливою є підтримка окупованих українців, які зараз змушені почуватися вдома чужинцями. Також слід пам'ятати, що кожний метр української землі буде повернено нашій державі, а колаборанти відповідатимуть перед законом. Статистичні дані про сучасний стан колаборації в Україні свідчать про те, що колаборація є досить поширеним явищем у суспільно-політичному житті сучасного українського суспільства. На окупованих територіях спостерігаються прояви економічного колабораціонізму, так і інших видів.

Щодо актуальних викликів повномасштабного вторгнення, які можуть сприяти розвитку колабораціонізму, ними є використання мови ворожнечі та фейків як інструментів ведення російсько-української війни. Широке поширення

новин через соціальні мережі та негативний вплив масової дезінформації на суспільство змусили дослідників шукати нові методи виявлення дезінформації за допомогою великих даних і машинного аналізу. Використання авторських принципів та рекомендацій щодо протидії фейкам може сприяти протидії фейкам, які активно поширюються країною-агресором в умовах ведення війни проти нашої держави, а також такі принципи сприяють протидії колабораціонізму.

Тема використання мови ворожнечі набула нової актуальності у зв'язку з повномасштабним вторгненням держави-агресора на територію України. Мова ворожнечі та мова ворожих кліше дійсно виступають важливим інструментом ведення війни та активно використовуються державою-агресором у риторичі її лідерів. Тож протидія таким кліше та фейкам, які поширюються російською стороною задля успіху ведення війни на інформаційному фронті має стати перспективою розвитку наукових досліджень в умовах повномасштабної російсько-української війни.

В умовах повномасштабної війни між росією та Україною важливу роль відіграє її інформаційна складова. Крім прямих бойових дій на фронті ведеться також інформаційна війна. Російська влада використовує всі можливі засоби, щоб посіяти паніку, дезорієнтацію та дезінформацію серед українців. Соціальні мережі та інтернет-ресурси є основними джерелами маніпулятивного контенту та дезінформації. Боротьба з дезінформацією є однією з найважливіших і актуальних проблем сьогодення.

Стратегічними орієнтирами протидії колабораційній діяльності є наступні: правоохоронні органи мають проводити системну роз'яснювальну роботу; необхідно активізувати вдосконалення закону про колабораціонізм; кадрові та матеріальні ресурси правоохоронних органів мають бути зосереджені на розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, а справи, які не становлять загрози для суспільства, можуть бути вирішені люстраційними механізмами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). Львів, 2003. 686 с. 32.
2. В Україні скеровано до суду перший обвинувальний акт за колабораціонізм. Liga Zakon. 2021. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210314_v-ukran-skеровано-dosudu-pershiiy-obvinuvalniy-akt-za-kolaboratsonzm.
3. Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів) : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 07 вересня 2022 р.) / [редкол. : Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін.]. Київ : ДНДІ МВС України; Харків : Мачулін. 2022. 214 с.
4. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр. №5144 від 24.02.2021 р.). Апарат Верховної Ради України. 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243571>.
5. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки (№ 7186 від 21.03.2022). Апарат Верховної Ради України. 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/12476848>.
6. Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем: матеріали науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 29 листопада 2022 р.) / упоряд. І.М. Миценко. Кропивницький: ЦНТУ, 2022. 309 с.

7. Глушко А. Візуальні засоби мови ворожнечі як інструмент інформаційної війни. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2017. № 23. С. 132-154.

8. Гнатюк В. «Мова ворожнечі» в російсько-українській війні 2014-2015 років та національна самосвідомість українців. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2015. № 2. С. 47-52.

9. Голоско С. О. Особливості розслідувальної журналістики в умовах російсько-української війни. Національний авіаційний університет. 2022. 87 с.

10. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. Читиво. 2019. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Honcharenko_Oleksii/Problemy_instytutsiinoho_vyznachen_hennia_termina_kolaboratsionizmu_oho_vydiv_ta_oznak.pdf?PHPSESSID=o001hmhfdenos08s30k2n465r4.

11. Горобець В. Економічний та культурний колабораціонізм: формула співпраці. Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. 2020. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/pdf/VIM_27_2020-84-106.pdf.

12. Горобець В. Співпраця з ворогом як вимушена модель поведінки та стратегія виживання. Військово-історичний меридіан. 2018. Вип. 3. С 56-74.

13. Гулима О. Колабораціонізм кримських татар у роки другої світової війни: причини і наслідки. Наукові записки: Серія Історія. № 2. 2017. С. 38-39.

14. Гурік М. В. Колабораціонізм в Україні під час Другої світової війни. Історіосфера: матеріали Вісімнадцятої наукової конференції викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, [7-8 квітня, 2023р.]. Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, Рада молодих учених та

спеціалістів; [Ю. А. Добролюбська (відп. ред.) та ін.]. Одеса : [ПНПУ імені К. Д. Ушинського], 2023. С. 97-101.

15. Дерейко І. Колабораціонізм. Енциклопедія історії України: Т. 4. Київ. 2007. 528 с.

16. Дерейко І.І. Колабораціонізм, поняття. Наук. думка, 2007. Т. 4. С. 440-441.

17. Долгорученко Д. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2022. № 56. С. 16–19.

18. За рік від початку війни ДБР розслідує майже 1 тис. 300 кримінальних проваджень щодо злочинів проти національної безпеки. 2023. Сайт Державного бюро розслідування. URL: <https://dbr.gov.ua/news/za-rik-vidpochatku-vijni-dbr-rozslidue-majzhe-1-tis.-300-kriminalnih-provadzhen-shhodozlochiviv-proti-nacionalnoi-bezpeki-infografika>

19. Заєць О. М. Колаборація: поняття, сутність та перспективи застосування. V Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: [Матеріали форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 19-20 травня 2022 р.] Том 1. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 115-116.

20. Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» (№ 2108-IX). Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3430808-zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-zakolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html>

21. Залевська І. І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. С. 20-26.

22. Зубченко О. С. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях Півдня України: соціологічний аспект. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць. 2022. № 3 (55). С. 15-23.

23. Ісакова Т. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. Стратегічні пріоритети. 2016. № 4. С. 90-97.
24. Калініченко Б. М. Гібридна війна у парадигмі сучасної теорії пізнання. Humanities and Social Science. VIII (37). Issue: 223, 2020, Feb, Budapest. С. 26–31.
25. Калініченко Б. М. Особливості здійснення контрпропаганди в умовах гібридної війни. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Збірник наукових праць. Відп. ред. О. В. Бабкіна. Випуск 23. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 74–80.
26. Калниболотська Є. В. Забезпечення інформаційної безпеки України в соціальних мережах в умовах повномасштабної воєнної агресії Російської Федерації проти України. Київ, 2022. 69 с.
27. Козак В. А. Баланс думок і точок зору в контексті інших журналістських стандартів. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. С. 252-258.
28. Колабораціонізм у роки Другої світової війни. 2020. URL: <http://tomrda.gov.ua/news/kolaboracionizm-u-roki-drugoi-svitovoi-vijni/>.
29. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Є.О. Письменський. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.
30. Колабораціонізм: де ми були вісім років і що тепер. URL: <https://tiukraine.org/news/kolaboratsionizm-de-my-buly-visim-rokiv-i-shho-teper>.
31. Комарчук О. О. Маніпулятивні технології засобів масової комунікації в умовах гібридної війни : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Олександр Олександрович Комарчук; наук. кер. Н. О. Ніколаєнко; Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2019. – 226 с.

32. Котихова Л. Д. Дослідження використання ІТ для протидії поширенню російської дезінформації в медіапросторі в умовах війни. Вісник Приазовського Державного Технічного Університету. Серія: Технічні науки. 2022. С. 5-9.
33. Кримінальний кодекс України. Сайт Верховної Ради України. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>
34. Леонов О. Колабораціонізм: очевидний злочин з неочевидними ознаками. Укрінформ. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3741121-kolaboracionizm-ocevidnij-zlocin-z-neocevidnimi-oznakami.html>.
35. Міжнародні відносини в епоху штучного інтелекту: чи мають майбутнє дипломатичні перекладачі? Дзеркало тижня. 2019. URL: https://zn.ua/ukr/international/mizhnarodni-vidnosini-v-epohu-shtuchnogo-intelektu-chi-mayut-maybutnye-diplomatichni-perekladachi-326099_.html.
36. Ніколаєнко Н. Інформаційний фронт російсько-української гібридної війни. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. № 1 (12). 2022. С. 45-54.
37. Письменський Є. О. Колабораційна діяльність. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С.Чернявський та ін.; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. С. 84.
38. Письменський Є. О. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. Право України. 2020. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf>.
39. Письменський Є.О., Мовчан Р.О. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 2. С. 8-16.

40. Покарання за колабораціонізм: які уроки світової історії варто врахувати Україні? 2021. URL: <https://zmina.info/columns/pokarannya-za-kolaboraczionizm-yaki-uroky-svitovoyi-istoriyi-varto-vrahuvatyukrayini/>.

41. Поляков Є., Щурат Т. Колабораціонізм в Україні – реалії сьогодення. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : Матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Одеса, 21 лип. 2022 р. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2716/1/П+Щ22.pdf>.

42. Пояснювальна записка до проекту закону України «Про заборону колабораціонізму». Liga Zakon. 2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH4RE00A>.

43. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність): проект Закону України № 5144 від 24.02.2021. Апарат Верховної Ради України. 2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71206.

44. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>

45. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

46. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 15.05.2017 № 133/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017#Text>.

47. Рубашенко А.М. Публічні заклики до підтримки дій агресора та до співпраці з агресором: проблеми інтерпретації законодавчої новели. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. С. 135-137.

48. Сарміна Г. Особливості функціонування мови ворожнечі в інтернет-просторі. Національний університет "Острозька академія". Рівне, 2019. № 7. С. 27-30.

49. Сенченко О. Інформаційні війни як фактор трансформації соціальних систем. Вісник Книжкової палати. 2015. № 9. С. 40-46.

50. Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу: збірник матеріалів XI Всеукраїнської науково-практичної Інтернетконференції (28 травня 2021 р.) / Під заг. ред. М. В. Трофименка. Маріуполь : МДУ, 2021. 218 с.

51. Топоркова М.Н., Понаморенко С.О., Онищенко О.Т. Проблемні питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (стаття 111-1 КК України) / Журнал «наукові інновації та передові технології». Серія «Державне управління», Серія «Право». № 7(9). 2022. С. 270.

52. Федоренко Д. В. Колабораціонізм: міжнародно-правові аспекти. Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: зб. тез XII Міжнарод. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 трав. 2022 р.). Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 322-323.

53. Фіялка С. Мова ворожнечі на сторінках проросійських інтернетмедій у соціальних мережах. Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. Київ, 2016. С. 14-21.

54. Цибуленко Є., Тетера І. Міжнародно-правова кваліфікація окупації Донбасу. Псевдодержави і колабораціонізм на цій території. Право України: Юридичний журнал. 2020. № 11. С. 65–79.

55. Чальцева О. Категорія "Колабораціонізм" як багатокomпонентний наратив в умовах війни. Наукові рефлексії війни. 2022. URL: <https://orcid.org/0000-0003-3922-7619>.

56. Чачава В. Грузинський колабораціонізм у другій світовій війні / Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2015. Випуск 6. С. 157–163.

57. Шайкан В. Колабораціонізм в Україні у роки Другої світової війни: причин виникнення, особливості, масштаби. Друга світова війна і доля народів України: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ. 2005. С. 44–51.

58. Шульська Н. М. Медіаманіпуляції в умовах російсько-української війни (на прикладі локальних ЗМІ). Південний архів (філологічні науки). 2022. № 90. С. 68-76.

59. Янішевська К.Д., Крисько А.С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія.Соціологія.Право. № 4 (56). 2022. 73 с.

60. Hoffmann, Stanley. Collaborationism in France during World War II. The Journal of Modern History. 1968. vol. 40, no. 3. pp. 375-395.

61. Military offences and war crimes: background, theory and practice: collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 876 p.

62. Neulen H.W. (1985) An deutscher Seite. München, 1985. 168 p.